

**UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ**  
**FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ**  
**Institut mezioborových studií Brno**

**Proměny současné rodiny**

**BAKALÁŘSKÁ PRÁCE**

**Vedoucí bakalářské práce:**  
Mgr. Lenka Pipová

**Vypracovala:**  
Iveta Marčíková

**Brno 2011**

## **PROHLÁŠENÍ**

**Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Proměny současné rodiny“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této bakalářské práce.  
Elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné.**

**V Českém Brodě 14.2.2011**

**Iveta Marčíková**

## **Poděkování**

**Děkuji paní Mgr. Lence Pipové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.**

**Také bych chtěla poděkovat své rodině za morální podporu, pomoc a inspiraci, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.**

**Iveta Marčíková**

## OBSAH

|  |           |
|--|-----------|
| Úvod.....  | 2         |
| <b>1. Rodina jako socializační a výchovná instituce.....</b>     | <b>4</b>  |
| 1.1 Definice – teoretické vymezení rodiny .....                  | 4         |
| 1.2 Různé přístupy k pojmu rodina .....                          | 6         |
| 1.3 Funkce rodiny.....   | 9         |
| 1.4 Výchova dětí v rodině .....                                  | 11        |
| 1.5 Dílčí závěr .....  | 13        |
| <b>2. Tradiční rodina versus (post)moderní rodina .....</b>      | <b>14</b> |
| 2.1 Charakteristika „tradiční rodiny“ .....                      | 14        |
| 2.2 Charakteristika moderní rodiny.....                          | 15        |
| 2.3 Charakteristika současné (postmoderní) rodiny .....          | 16        |
| 2.4 Vývoj – od rodiny tradiční k rodině postmoderní .....        | 19        |
| 2.5 Dílčí závěr .....  | 21        |
| <b>3. Nové trendy v rodině.....</b>                              | <b>23</b> |
| 3.1 Vzrůstající autonomie, individualizace .....                 | 24        |
| 3.2 Druhá demografická tranzice .....                            | 28        |
| 3.3 Alternativní formy soužití .....                             | 33        |
| 3.4 Proměny uspořádání vztahů, rolí a funkcí.....                | 36        |
| 3.5 Dílčí závěr .....  | 39        |
| <b>4. „Krise rodiny“ nebo její institucionální proměny .....</b> | <b>40</b> |
| 4.1 Rodina jako sociální instituce .....                         | 40        |
| 4.2 Proměny rodinných hodnot .....                               | 40        |
| 4.3 Problematika výchovy .....                                   | 43        |
| 4.4 Budoucnost rodiny .....                                      | 45        |
| 4.5 Dílčí závěr .....  | 47        |
| <b>Závěr.....</b>  | <b>49</b> |
| <b>Resumé .....</b>  | <b>51</b> |
| <b>Anotace .....</b>   | <b>52</b> |
| <b>Seznam použité literatury: .....</b>                          | <b>53</b> |

## Úvod

Žijeme ve velmi rychlém až hektickém světě. Dnešní doba přináší ohromné množství nových informací, mnoho věcí se stále mění. Tento přirozený vývoj s sebou nese dopady na celé lidstvo, národy, ale i na jednotlivce, a to z hlediska jeho sociální existence. Čím více nejistot život přináší, tím více se u člověka vyvíjí potřeba najít nějaký pevný opěrný bod. Často je tímto bodem právě fungující rodina. Rodina umožňuje jednotlivci, aby v ní našel oporu a ztotožňoval se s ní. Zároveň dává svobodu k budování a zachování osobní odlišnosti.

Rodina je společenskou institucí, která existuje v podobné formě v každé kultuře, je unikátní a nenahraditelnou institucí. Každá lidská struktura však přizpůsobuje rodinu svým potřebám a tradicím.

Manželství a rodina provází lidstvo v celé jeho dlouhé historii, proto nemohou stát stranou zákonitého vývoje. Manželství a rodina nejsou jen soukromou záležitostí, ale jsou to také instituce tvořící základ každé společnosti.

*„Člověk prý vynalezl rodinu, když zjistil, že nikomu se nedá věřit. Je to už velmi dávno, ale od té doby nikdo nic lepšího nevymyslel. Rodina je ideální krabičkou poslední záchrany, když přijdou těžké časy.“<sup>1</sup>*

Cílem bakalářské práce je zkoumat problematiku rodiny, její význam, obměny jejích funkcí na pozadí společenských změn, pojetí a postavení rodiny v různých společenských podmínkách. Bakalářská práce zjišťuje, k jakým změnám došlo ve funkcích, které rodina plní, ve struktuře rodiny, z jakých příčin vznikly a jak se důsledky těchto proměn odrazily na výchově dětí v rodinách.

Tato práce hledá odpověď na to, zda se jedná pouze o změny v rodinné struktuře, anebo zda lze hovořit o tzv. „krizi rodiny“ v poslední době často zmiňované, zda má současné pojetí rodiny naději na pokračování nebo je nevyhnutelná změna, případně úplný zánik rodiny jako společenské instituce.

---

<sup>1</sup> Možný, I. *Česká společnost: Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. 1. vyd., Praha: Portál, 2002, str.25

K naplnění daného cíle je práce členěna do čtyř kapitol. Každá z nich je rozčleněna do pěti podkapitol.

První kapitola se zabývá rodinou jako socializační a výchovnou institucí v obecném pojetí, přístupy k pojmu „rodina“ z pohledu různých vědeckých disciplín, funkcemi, které rodina plní a výchovou dětí v rodině.

Druhá kapitola se zabývá srovnáním rodiny tradiční, moderní a postmoderní, vývojem rodiny od tradiční k postmoderní na pozadí společenských změn.

Třetí kapitola je nazvána „*Nové trendy v rodině*“ a nastiňuje nejdůležitější faktory proměny současné rodiny.

Čtvrtá kapitola věnuje pozornost zjištění, zda opravdu dochází ke „*krizi rodiny*“ nebo zda se jedná o změny institucionální. Hledá odpovědi na otázky, kam se rodina ubírá a jaká bude pravděpodobná budoucnost tohoto sociálního útvaru.

V bakalářské práci je využita metoda srovnávací – komparace a obsahová analýza dostupných materiálů.

Téma rodiny je široké a multidisciplinární. Domnívám se proto, že vzhledem k rozsahu práce nelze danou problematiku postihnout v celé šíři a ve všech aspektech jejího vývoje..

# 1. Rodina jako socializační a výchovná instituce

## 1.1 Definice – teoretické vymezení rodiny

Pokud je vůbec možné určit nějaké datum, kdy se datuje vznik sociologie rodiny, pak je to patrně rok 1855, kdy vyšla studie od Frédérica Le Playe „*Evropský dělník*“. Začíná jím metodologicky uvědomělé studium ekonomických a sociálních aspektů rodiny. Le Playe rozlišil tři typy rodin: *příbuzenskou rodinu*, *nestabilní rodinu* a *rozvětvenou rodinu*. Le Playova typologie je základem konzervativní tradice v sociologii rodiny.<sup>1</sup>

*Příbuzenská rodina* se vyznačuje tím, že všichni členové takové rodiny pracují bez nároků na odměnu ve prospěch rodiny. Nemají osobní vlastnictví. Rodinné společenství sestává ze 4 generací s více nukleárními rodinami. Děti zůstávají i po sňatku pod pravomocí nejstaršího otce, patriarchy. Stabilita rodiny je velmi vysoká, rodina se řídí tradicí a poskytuje materiální i morální podporu slabším členům rodiny. Schopným členům rodiny je však v jejich rozvoji bráněno.

*Nestabilní rodina* vznikla jako následek individualismu a industrialismu pod vlivem dědického práva v bohatých a vzdělaných vrstvách západní Evropy. Žijí v ní pouze rodiče a neprovdané děti. Ty ji po sňatku co nejdříve opouštějí a pak už nepocítují žádné závazky vůči svým rodičům a sourozencům. Otcovská autorita a ochrana tělesně či duševně postižených členů v této rodině mizí. Vychází z ní jedinci, kteří nectí rodinnou tradici, morálku, sociální autoritu ani Desatero. Tato rodina nemá dostatečnou stabilitu, aby se mohla věnovat i veřejným záležitostem. Rodiče a neprovdaní členové rodiny jsou ve stáří izolovaní a často umírají opuštění. Pouze několik málo zdatných jedinců se rychle dopracuje k úspěchu a bohatství.

*Rozvětvená rodina* stojí mezi nesvobodou příbuzenské rodiny a individuální svobodou nestabilní rodiny. Základem její existence je rodinný dům, v němž zůstává (zpravidla) nejstarší syn i poté, co se oženil a má děti. Jeho rodina je jádrem rozvětvené rodiny a přebírá odpovědnost za udržení kontinuity rodinného života a rodinných tradic. Rozvětvená rodina žije pospolu v rodinném domě. Rodinné jmění přechází nerozděleno do rukou jediného dědice, který má však povinnost vůči rodičům do jejich smrti a trvale vůči sourozencům, které musí podporovat při vzdělání (bratry) a vybavit věnem (sestry).

---

<sup>1</sup> Možný, I. *Rodina a společnost*. Praha, SLON, 2006, str. 37

Nerozdělený majetek je přirozeným základem dobré morálky, pořádku, čistoty, radosti z rodinného života, starosti o budoucnost a zájmu o mír ve prospěch společnosti.<sup>1</sup>

**Barbora Colorosová ve své knize „Krizové situace v rodině“<sup>2</sup> uvádí, že rodinu lze definovat jako:**

- malou skupinu lidí svázaných dohromady věrností, péčí, spoluprací, tradicemi, zvyky a jazykem, jejíž hranice jsou rozlišitelné a zároveň flexibilní,
- mikrosystém, v němž jednotliví členové ovlivňují sebe navzájem i systém jako celek,
- část větší komunity (makrosystému), která zpětně působí na rodinu i na její jednotlivé členy (ve sférách sociálních, ekonomických a politických).

**Velký sociologický slovník** uvádí, že rodina je: „*Nejdůležitější skupina a instituce, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejími hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, respektive socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorců a zachování kontinuity kulturního vývoje.*“<sup>3</sup>

Tato definice charakterizuje pojem rodina velmi výstižně a postihuje všechny stěžejní body rodiny.

**Rodina současnosti je podle Blahoslava Krause:**

„*Institucionalizovaný sociální útvar nejméně 3 osob, mezi nimiž existují rodičovské, příbuzenské nebo manželské vazby. Základem rodiny je dyadický pár – muž a žena, tj. nějaká forma manželství nebo partnerství. Rodina je tedy postavena na partnerství osob opačného pohlaví, které má trvalejší ráz a na příbuzenství s ostatními členy. Výchozím znakem každé rodiny je existence nejméně jednoho dítěte bez zřetele na jeho věk.*“<sup>4</sup>

---

<sup>1</sup> Možný, I. *Rodina a společnost*. Praha, SLON, 2006, str. 37

<sup>2</sup> Colorosová, B. *Krizové situace v rodině*. Praha, Ikar, 2008, str. 147

<sup>3</sup> *Velký sociologický slovník*. Praha, Karolinum, 1996, heslo *rodina*

<sup>4</sup> Kraus, B., Poláčková, V. et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno, Paido, 2011, str. 78



Dle Krause lze *typy rodiny*, v níž jedinec vyrůstá jako dítě a kterou sám zakládá, vymezit pojmy *rodina orientační a prokreační*. Dále je možné hovořit o *rodině úplné a neúplné*.<sup>1</sup>

Pro rodinu současnosti je tato definice příznačná, neboť existenci rodiny nepodmiňuje uzavřením manželského svazku, ale připouští trvalejší formu soužití, což je v současné době poměrně běžné.

V běžném povědomí dnešního člověka vystupuje rodina jako společně žijící malá skupina lidí spojená pokrevními svazky a úzkými citovými vazbami. Rodina se však v průběhu dějin vyvíjela a s ní se měnilo i postavení jejích jednotlivých členů.

## 1.2 Různé přístupy k pojmu rodina

### Rodina z pohledu práva

V právnické literatuře není obsažena přímo definice rodiny, většinou se používá určení rodina jako základní článek společnosti. Za rodinu pokládá právo především vztah založený na manželství. Manželstvím je podle zákona o rodině nazýváno trvalé společenství muže a ženy, které je založené zákonem stanoveným způsobem. Z ustanovení tohoto zákona vyplývá, že partneři stejného pohlaví manželství uzavřít nemohou.<sup>2</sup>

*„Manželství se uzavírá svobodným a úplným souhlasným prohlášením muže a ženy o tom, že spolu vstupují do manželství učiněným před matričním úřadem nebo před orgánem církve nebo náboženské společnosti, oprávněné k tomu zvláštním předpisem“.*<sup>3</sup>

Právně kvalifikovaným základem rodiny je tedy manželství. Uzavřením manželství vznikají občanům práva a povinnosti, jejichž plnění je garantováno státem. Rodina však může také vzniknout jiným způsobem – například osvojením dítěte (přijetím cizího dítěte za vlastní) nebo jeden rodič s dítětem nebo dětmi. Potom i v tomto případě platí některé právní vztahy, které jsou dané zákonem o rodině, například vyživovací povinnost mezi rodiči a dětmi.

---

<sup>1</sup> Kraus, B., Poláčková, V. et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno, Paido, 2011, s. 79

<sup>2</sup> Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů

<sup>3</sup> Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů, § 3

Členové rodiny jsou naším právním řádem někdy pojmenováváni jako „*osoba blízká*“, nebo také „*osoby žijící ve společné domácnosti*“.

### **Rodina z pohledu sociologie**

Sociologie pojmenovává rodinu jako primární instituci, základní článek společnosti, dynamický systém, společenský subsystém, preferuje však pojem sociální instituce nebo malá sociální skupina.

Učebnice sociologie po dlouhou dobu začínaly tvrzením, že rodina je pro sociologii příkladem morfostatické instituce. Představuje sociální zařízení, jehož základním účelem je vytvářet soukromý prostor pro reprodukci společnosti, stíněný proti vířícímu a nepřehlednému světu veřejnému. Chrání své členy, nemění svůj tvar, vnitřní uspořádání ani habitus a změny ve svém okolí vyrovnává. Vývoj či pokrok tím rodina ovšem nebrzdí. Naopak: svou stabilitou dynamiku umožňuje a v jistém smyslu i podporuje, protože brání společenský systém před chaosem a zhroucením.<sup>1</sup>

Jedna z definicí rodiny říká, že: „*Rodina je dnes vnímána jako instituce racionální, pragmatická, funkčně vertikálně hierarchizovaná a kulturně omezující a současně jako zvláštní soukromý svět authenticity, spontaneity, přirozené rovnosti a emocionality*“<sup>2</sup>

V sociologii se setkáváme s pojmy vztahujícími se k rodině, jako například **prvotní rodina**, kdy jde o rodinu založenou dvěma svobodnými a bezdětnými osobami, **druhotná rodina**, v tomto případě jde o rodinu tvořenou rozvedeným nebo ovdovělým manželem, který uzavřel nové manželství, stará se však o děti z předchozího manželství.

Pojem **neúplná rodina** naznačuje, že jde o rodinu s jedním chybějícím rodičem. V poslední době je neúplná rodina častým jevem.

Z hlediska plnění úkolů vyplývajících z funkcí rodiny je možno rozdělit rodiny na **funkční**, **afunkční** a **dysfunkční**. Jde o rozlišení podle kterého je zřejmé, zda rodina funguje nebo nefunguje tak, jak od ní společnost očekává, tj. podle norem a pravidel dané kultury.

---

<sup>1</sup> Možný, I. *Rodina a společnost*. Praha, SLON, 2006, str. 9

<sup>2</sup> Možný, I. *Moderní rodina (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd., Brno, Blok, 1990, str. 93

## **Rodina z pohledu psychologie**

Psychologie pojímá rodinu jako systém. Tento systémový přístup funguje na zásadě, že celek je více než pouze souhrn jeho částí. Tvrdí, že chování individuálního jedince lépe porozumíme v kontextu celé rodiny, že tedy potíže a problémy člena rodiny obvykle souvisejí s fungováním celé rodiny a mohou signalizovat nerovnováhu rodinného systému.

Pojmem rodinný systém je v psychologii myšlena soustava – soubor prvků ve vzájemných vztazích a ve vzájemném působení. Rodinný systém se skládá ze subsystémů, zejména manželského (partnerského), subsystému rodič – dítě a subsystému sourozeneckého. Celkový úspěch rodiny závisí na schopnosti muže a ženy vypracovat si dobře fungující vztah. Příchod dítěte na svět znamená radostnou životní zkušenost, ale také to bývá období náchylné ke krizím. V sourozeneckém subsystému se učí dítě spolupracovat, soutěžit, učí se vzájemné podpoře, vyjednávání a vytváření kompromisů.

**Rodinu lze definovat z psychologického hlediska takto:** *„Rodina je primárním kontextem lidské zkušenosti od kolébky až po hrob.“<sup>1</sup>*

### **Je také možné říci, že:**

*„Rodina je skupina lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů. Členové jsou často (ale ne nutně) vázáni legálními manželskými svazky, adopcí nebo společným uspořádáním života v určitém úseku jejich životní cesty. Kdykoli mezi blízkými lidmi existují intenzivní a kontinuální psychologické a emocionální vazby, může být užíván pojem rodina, i když jde například o nesezdaný pár, o náhradní rodinu atd.“<sup>2</sup>*

V rámci psychologie vznikla specializace psychologie rodiny, nový a velmi perspektivní obor, který se zabývá studiem vztahů mezi jedincem a rodinou.

Rodina nebyla dosud centrem pozornosti konkrétní psychologické disciplíny, studium rodiny bylo okrajovou záležitostí sociální, vývojové a klinické psychologie. Je pravdou, že solidní znalosti z oblasti psychologie rodiny by mohly problémy současné rodiny zmírnit.

---

<sup>1</sup> Sobotková, I. *Psychologie rodiny*. 1. vyd., Praha, Portál, 2001, str. 11

<sup>2</sup> Sobotková, I., *Psychologie rodiny*. 1. vyd., Praha, Portál, 2001, str. 24

### 1.3 Funkce rodiny

Na rodinu, jako základní socializační jednotku, jsou kladeny obrovské nároky. Pro jedince by měla být pilířem jistoty, bezpečí, stimulace, podnětů i uznání, místem, kde získává jedinec zkušenosti a základnou pro vstup jedince do společnosti. Je otázkou, nakolik je průměrná rodina v „normální situaci“ schopna obstát. Neplnění základních funkcí rodiny má za následek velké problémy při socializaci jedince.

*„Rodina zajišťuje mnoho činností – zabezpečuje své členy hmotně, pečuje o zdraví, výživu a kulturní návyky svých členů, vytváří specifické socializační a výchovné prostředí pro děti, předává jim kulturní dědictví, vštěpuje jim morální postoje, ovlivňuje je, usměrňuje, chrání a podporuje. Rodina plní určité role i ve vztahu ke společnosti – je to především reprodukce obyvatelstva, a to jak reprodukce biologická, tak i kulturní.“<sup>1</sup>*

Rodina funguje na pozadí společenských změn. Tak, jak se mění postupně celá společnost, mění se i rodina a její funkce. Podle Krause *„se jejich obsah proměňuje, některé funkce ztrácejí svůj původní význam, přetvářejí se, mizí, zužují se či naopak rozšiřují. Rodina ztratila v tomto procesu řadu svých funkcí, ale uchovala si dvě základní: funkci prvotní socializace dětí a emocionálně psychologické stabilizace osobnosti dospělých.“*<sup>2</sup> Řadu funkcí rodiny převzal v průběhu vývoje moderní společnosti především stát.

K nejdůležitějším funkcím rodiny patří z pohledu sociální pedagogiky ***funkce biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomická, socializačně-výchovná a sociálně-psychologické podpory.***<sup>3</sup>

**1) Biologicko-reprodukční funkce** rodiny má význam jednak pro jedince, kteří rodinu tvoří, ale také pro společnost, která potřebuje stabilní reprodukční základnu. Proto je důležité, aby se rodil takový počet dětí, který by tyto potřeby naplnil. Z tohoto důvodu také stát vytváří celou řadu sociálních opatření ve prospěch rodiny. Význam biologicko-reprodukční funkce rodiny pro jedince je spatřován v uspokojování potřeby pokračování rodu i v uspokojování biologických a sexuálních potřeb jedince.

**2) Sociálně-ekonomická funkce** rodiny zahrnuje několik aspektů. Rodina je chápána jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti. Členové se

<sup>1</sup> Kraus, B., Poláčková, V. et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno, Paido, 2011, str. 79

<sup>2</sup> Taktéž.

<sup>3</sup> Kraus, B., Poláčková, V. et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno, Paido, 2011, str. 79 - 83

zapojují do výrobní a nevýrobní sféry v rámci výkonu určitého povolání, ale rodina jako celek se stává především významným spotřebitelem, na němž je současný trh závislý. V rámci rodinného systému se realizuje řada rozhodnutí týkajících se využití materiálních a finančních prostředků, investic, výdajů. Přerozdělování v rámci rodiny má významný sociální charakter. Rodina se chová jako autonomní systém s výraznými prvky solidarity.

**3) *Socializačně-výchovná funkce*** rodiny je důležitá pro osvojení si základních návyků a způsobů chování ve společnosti. Rodina je první sociální skupinou, která učí dítě přizpůsobovat se sociálnímu životu. Socializací v rodině rozumíme především proces působení rodiny na své členy v souhrnu jevů a procesů ekonomických, kulturních, mravních, sociálních a jiných. Ústřední úlohou socializačního procesu v rodině zůstává příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života. Dítě od narození a po celou dobu života v rodině přijímá nejrůznější informace a aktivně je zpracovává v souladu se svými potřebami, zkušenostmi, ale i s hodnotovými orientacemi a vzory. Dítě není v socializačním procesu pasivním článkem, uplatňuje svou vůli, své zájmy, přání, orientace. Jedním z nejdůležitějších úkolů rodinné socializace je identifikace ve sféře pohlaví.

**4) *Funkce sociálně-psychologické podpory*** je významná pro vytváření hodnotové a psychické atmosféry, která ovlivňuje všechny účastníky rodinné komunikace. Samotná příslušnost k určité sociální skupině, pocit sounáležitosti s určitými lidmi, s nimiž má jedinec příležitost se identifikovat, hraje velmi podstatnou roli. Rodinná komunita vytváří specifické sociální klima, v němž hraje významnou úlohu citová složka. Stabilita v oblasti sociálně-psychologické je tou základní jistotou, kterou může rodina jedinci a především dětem poskytnout. *Citová funkce rodiny* je tedy tou funkcí, kterou není schopna žádná jiná sociální instituce v uspokojivé míře naplnit.

Funkce rodiny od sebe nelze oddělit, jedna funkce prolíná druhou, navzájem se podmiňují a ovlivňují. Lze však říci, že v jednotlivých fázích lidského života, v různých obdobích společenského vývoje jsou některé funkce, případně jejich části, důležitější, vystupují výrazněji. Dobré fungování vztahů v rodině zásadně ovlivňuje plnění funkcí rodiny a harmonické soužití v této instituci.

## 1.4 Výchova dětí v rodině

Rodičovství je velmi závažný, citlivý, složitý a variabilní jev. Nepostradatelnou podmínkou zdravého tělesného a především duševního vývoje dítěte je přítomnost vysoce citově angažovaných rodičů a bezpečí domova. Obojí může dítěti poskytnout pouze rodina, a to nezastupitelně.

V posledních staletích se prostor rodičů pro vychovávání dětí v civilizovaných zemích zužuje. V moderní společnosti přebírá úlohu zajišťovatele výchovy dětí stát, a to nejpozději od doby, kdy začíná povinná školní docházka.

Každá společnost předepisuje svým členům určité uznávané hodnoty týkající se zakládání a vedení rodiny. Lidé si je nemusí uvědomovat, ale řídí se jimi.

*V období do roku 1899* je dítě v rodině vedeno k dodržování mravních zásad, ke kázní poslušnosti, a to už od nejútlejšího věku. Laskavost rodičů se nezavrhuje, ovšem je doprovázena nesmlouvavým postojem k chybám dítěte. Dítě si nesmí zvykat na rozmařilost. Docházelo k potlačování sexuality dítěte. Rodič byl považován za přímého nadřízeného dětí, děti měly rodičům vykat. Byla zdůrazňována rodinná hierarchie.

*Na počátku 20. století* docházelo k uvolňování patriarchální struktury společnosti, měnilo se postavení žen a v souvislosti s tím k poklesu autoritativnosti ve všech sférách. Rodiče by měli apelovat na rozum dítěte, kázeň si nevynucovat silou, poslušnost dítěte měla být vědomá, ne slepá. Docházelo k omezení násilí na dítěti. Ideálem výchovy je v této době uměřenost, rozumnost, vzdělanost. Byla odmítána jak despotická autorita, tak přemrštěná láska.

*Po roce 1918* bylo zdůrazňováno, že výchova má začít od peřinky, dítě je považováno za nepopsanou tabuli. Výchovnými ideály jsou klid, pořádek, pravidelnost. Poslušnost dítěte měla být samozřejmostí, dosahována byla zejména naprostou důsledností vychovatelů. Nedoporučovalo se mazlení. Toto období bylo charakteristické tím, že dítě mělo být co nejdříve naučeno toaletním návykům.

*Po roce 1950* se začala zdůrazňovat mateřská a rodičovská láska. Rodiče by měli být pozorní a shovívaví, dítě mělo být udržováno v radostné náladě. Hlavním úkolem bylo navázání dobrého vztahu mezi rodiči a dětmi, harmonická atmosféra celé rodiny. Tělesnou čistotu bylo žádoucí trénovat až po prvním roce dítěte.

*V šedesátých letech* začaly pronikat do Evropy americké superliberální postoje k dětem. Výchovný liberalismus byl později revidován, dokonce mu byl kladen za vinu úpadek morálky a rostoucí zločinnost.

*Osmdesátá léta* se vyznačovala řešením otázky autorit a mravních základů výchovy v nové podobě.

*V současné době* se klade důraz na harmonické fungování rodiny, avšak při zachování a respektování individuálních zvláštností. Liberalizuje se postoj k rozvodům. Ideál je oddělené bydlení nukleární rodiny a kontakt se širší rodinou pouze „na dálku“. Nejvýznamnějším ukazatelem správného fungování rodiny je emoční spokojenost manželů a emoční uspokojení dětí.<sup>1</sup>

Sňatkem se spojují dvě rodinné tradice. Dítě se chová podle rodičovského vzoru, vliv orientační rodiny na rodinu prokreační je nepochybný. V rodině probíhá proces identifikace s rodičem, avšak jednoduše pouze tam, kde se dítě mohlo a chtělo s rodičovským vzorem ztotožnit.

Dítě je na rodičích závislé dlouho, rodič je pro dítě nejen milující bytost, ale i autorita. Nepřítomnost rodičovského vzoru (deprivace) je pro dítě vážným handicapem. Pokud je rodič v rodině přítomen, ale svou úlohu zastává nedostatečně (otec alkoholik nebo matka postižena depresí), můžeme hovořit o subdeprivaci. Snadněji se dítě ztotožní s rodičem vstřícným, laskavým než s rodičem odmítavým, trestajícím.

Schopnost rodiny vychovávat děti je závislá i na tom, jak je rodina napojena na své sociální okolí.

Ve společnosti můžeme najít různé typy rodin, rodina není modelem univerzálním. Funkčnost rodiny závisí především na samotných rodičích, na dobře fungujícím vztahu mezi nimi, na jejich přístupu k výchově.

Při výchově dětí v rodině je třeba vyvarovat se chyb, které by mohly způsobit nesprávný vývoj dítěte. Jde o přílišnou přísnost, přílišnou lásku, nedostatek času, nedostatek citu a nesprávné traumatizující prostředí.

---

<sup>1</sup> Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha, SLON, 1997, 2003, str. 36

## 1.5 Dílčí závěr

Rodina je nenahraditelným článkem společnosti. Jak společnost, tak i rodina prochází určitým vývojem. V polovině 19. století převažoval v sociologii model tradiční rodiny, tj. velké, rozvětvené rodiny, žijící pod jednou střechou společně hospodařící.

Jako následek individualismu a industrialismu dochází k postupným proměnám v rodině, členové přestávají ctít rodinné tradice, morálku. Rodina nemá dostatečnou stabilitu. Slábne otcovská autorita, role muže a ženy se vyrovnávají, mění se jejich hranice, postavení jednotlivých členů. Dochází ke změnám ve velikosti rodiny, v jejich funkcích. Konkrétní podoba rodiny závisí na společenských podmínkách v jednotlivé sociální kultuře.

Rodina patří k nejvýznamnějším společenským institucím. Její význam potvrzuje i zájem mnoha vědních disciplín o problematiku rodiny. Zkoumáním rodiny se zabývá např. právo, sociologie, psychologie, pedagogika, lékařské vědy a další.

K základním a nejdůležitějším funkcím rodiny patří z pohledu sociální pedagogiky funkce reprodukční, ochranná, výchovná a socializační a funkce sociálně-psychologické podpory.

Rodina je důležitá zejména při výchově dětí. Atmosféra v rodině, uspokojování potřeb a plnění funkcí v rodině se odrazí na kvalitách jednotlivce vzešlého z daného prostředí rodiny. Můžeme tedy říci, že: jaká je rodina (jak plní své funkce, zda dostatečně či neúplně), takové je dítě.



## 2. Tradiční rodina versus (post)moderní rodina

### 2.1 Charakteristika „tradiční rodiny“

Pojem „*tradiční rodina*“ vychází z tradičního způsobu myšlení, z něhož vycházelo chování lidí. Základem tradičního myšlení bylo nadřazování celku nad jedince. Pro lidi z tradiční společnosti počátku novověku je typické myšlení orientované na celek. Požadavky společnosti nadřazovali nad své osobní touhy. Byli ochotni odložit manželství nebo se ho dokonce zříct, bylo-li to ku prospěchu jejich rodu, statků a domu. Tradiční člověk se podřizoval autoritě.

V rodině znamenala víra v autority dobrovolné podřízení se hlavě rodiny, pánu domu. Mladí lidé se smiřovali s tím, že jim rodiče vybírají manžela či manželku a také životní dráhu. Platilo, že žena se ve všem podrobovala požadavkům manžela. Manželství byl obchod, jehož cílem bylo posílit rodinu, ne naplnit individuální sny o štěstí.<sup>1</sup>

Tradiční rodina byla skupinou, v níž vládne plná ekonomická solidarita. Rodina byla postavena na ekonomickém základu, byla samostatnou ekonomickou jednotkou, zárukou přežití.

Hlavní funkcí rodiny byla reprodukce. Párová rodina měla institucionalizovanou legitimitaci reprodukčního aktu. Děti se rodily pouze do rodiny, kde základem rodiny byl monogamní pár, smyslem jeho existence bylo právě plození a výchova dětí. Rodina byla jedinou legitimní cestou k plození dětí, měla po staletí monopol na legitimní styk.

Tradiční rodina se vyznačovala ***tradičními funkcemi***, jako bylo ***společné bydlení, vedoucí postavení muže v rodině, silná reprodukční funkce rodiny*** a zejména ***přesné vymezení rolí a nezastupitelnost v nich***. Rodinné role kodifikovala církev. Muž rodinu reprezentoval navenek a finančně ji zajišťoval, žena vychovávala děti a starala se o domácnost. ***Výchova dětí byla hlavním smyslem tradiční rodiny***. Děti se rodilo hodně, péče o ně byla smysluplnou náplní života muže i ženy. Pro toto období byla charakteristická vysoká porodnost a vysoká úmrtnost. Na samotné rodině zůstávala ochrana jednotlivých členů, zajišťovala i péči o staré, nemocné či postižené.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> Utrio, K. *Dcery Eviny*. Havlíčkův Brod, Hejkal, 1994, str. 68,69

<sup>2</sup> Možný, I. *Rodina a společnost*. Praha, SLON, 2006, str. 16

Pro mnohé je dosud tradiční rodina jakýmsi modelem, vzorem, jemuž se snaží rodinné soužití přiblížit. Můžeme tedy konstatovat, že tradiční rodina byla institucí, jejíž fungování bylo sevřeno do úzkého rámce, jemuž se měl jednatlivec přizpůsobit. Od obou partnerů byl vyžadován monogamický vztah. Především však byly jasně vymezené role ženy a muže, které se navzájem doplňovaly.

## 2.2 Charakteristika moderní rodiny

Změny, které nastaly ve společnosti s příchodem industrializace a nastolením kapitalistického zřízení, se odrazily také v rodinném uspořádání, v rodinných vztazích. Dřívější pojetí tradiční rodiny ustupuje, začala se formovat idea moderní nukleární rodiny.<sup>1</sup>

Novověká industrializace přenesla pracovní místo z rodiny do továrny a soustředila obyvatele do měst. Zavedení povinné školní docházky odvedlo děti na větší část dne z rodin. Na přelomu 19. a 20. století začaly pracovat v průmyslu ženy, někdy i děti. Tím se stala domácí práce pro ženu přítěží, izolovala ji. Muž přestal být jediným živitelem rodiny. Prestiž muže v rodině začala klesat. Ve veřejném prostoru začal proces stírání rozdílů mezi muži a ženami. Sňatky přestaly být určovány jinými zájmy než přáním snoubenců žít společně. Souhlas rodičů se sňatkem se stal dodatečný a formální. Manželský svazek se z doživotního závazku stal společenskou smlouvou, jejíž ukončení je možné rozvodem. Rozvinutá industriální společnost je stále méně hierarchická, je prostorem pro ekonomickou a informační směnu.

Na konci 19. století se změnilo v evropských zemích populační chování, kdy manželé opustili model rodiny s mnoha dětmi a přešli k regulované reprodukci, jejímž ideálem a současně častým výsledkem byly dvě děti v rodině. Dochází ke změnám v hodnotové orientaci celé společnosti. Moderní doba lidi osvobodila od starých vazeb na společenskou třídu a místní komunitu, nejsou už podřízeni vrchnosti ani církvi. Zatímco slábla moc církve, vzrostl značně vliv státu.

Stát také přebíral řadu funkcí rodiny. Vznikaly školní a zdravotní instituce, které od rodiny částečně přebíraly funkci socializační, vzdělávací nebo pečovatelskou. Rodině zůstala funkce reprodukční, tvorba citového zázemí, zábava a spotřeba. Svou výchovnou funkci si rodina podržela jen vůči nejmenším dětem, v ní se zdá být nezastupitelná. Jinak

---

<sup>1</sup> Utrio, K. *Deery Eviny*. Havlíčkův Brod, Hejkal, 1994, str. 94

je rodina místem uspokojování citových potřeb, místem přerozdělování ekonomických hodnot, místem konzumu a rekreace.

Moderní doba posílila význam rodiny jako útočiště před veřejným světem. Stává se protiváhou prostoru veřejného. Rodinné vazby jsou v určitém slova smyslu nezrušitelné a nasměnitelné. Rodina je společenství, které dává příležitost k uplatnění trvalých hodnot.<sup>1</sup>

Jestliže byly počátky moderní rodiny spojeny s rozvojem kapitalismu na přelomu 18. a 19. století, pak „zlatým věkem moderní rodiny“ se stala 50.- 60. léta 20. století. Šťastná rodinka se v západních zemích usmívala ze všech reklam a zvala do konzumního ráje. V tomto období se lidé, unavení a otřesení válečnou vřavou, stáhli k rodinnému krbu. Začaly se rodit děti, jejichž narození bylo za války odkládáno – nastal poválečný „baby boom.“

Díky zvýšené pohyblivosti lidí prostřednictvím aut v každé rodině a s tím spojenému růstu příměstských sídlišť došlo ke ztotožnění rodinného života s rodinným domkem. Nejdříve se tomu tak stalo ideologicky prostřednictvím reklamy a postupem času i v reálném životě. Začala se prosazovat „neolokalita“, což je pojem označující skutečnost, že nově založená rodina zakládá novou domácnost v novém domě. Dvougenerační, samostatně žijící rodina označovaná jako rodina nukleární se stala „normálním“, standardním způsobem rodinného života vyspělých průmyslových civilizací.<sup>2</sup>

### 2.3 Charakteristika současné (postmoderní) rodiny

Změny v sociálních a politických strukturách způsobily přizpůsobení se rodiny novým životním podmínkám. Rodina postupně přechází z tradiční formy do moderní formy, dalším vývojem pak přerůstá do podoby současné. Vzniká rodina postmoderní.<sup>3</sup>

#### **Tvář současné rodiny poznamenala celá řada důležitých momentů a skutečností:**

- *Množství funkcí rodiny převzaly jiné sociální instituce.*

V plné kompetenci rodiny zůstaly pouze některé z nich. Snad proto se někdy ozývají hlasy o její možné krizi, přežití či konci.

<sup>1</sup> Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha, SLON, 1997, 2003, str. 24-25

<sup>2</sup> Možný, I. *Rodina a společnost*. Praha, SLON, 2006, str. 50

<sup>3</sup> Kraus, B., Poláčková, V. et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno, Paido, 2011, str. 83

- *Oblast zakládání rodiny ztrácí svoji ritualizovanou podobu.*

Vytváření manželských rodin je provázeno značnou volností. Legalizace partnerského soužití není nutnou podmínkou rodinného života, zvyšuje se podíl rodin založených na soužití partnerů bez uzavření manželství.

- *Mění se celková struktura rodiny.*

Klesá nejen počet dětí v rodině, ale omezuje se také vícegenerační soužití. Narůstá počet osob žijících v jednočlenných domácnostech.

- *Rozvoj zaznamenává antikoncepci a plánované rodičovství.*

Ubývá „nechtěných“ těhotenství, přičemž postoje k umělému přerušení těhotenství jsou značně liberální.

- *K proměnám dochází v organizaci rodinného cyklu.*

Rodiči se stávají osoby ve vyšším věku, děti se začínají rodit teprve po určité době trvání manželství či partnerského soužití. Prarodiči se tak stávají stále starší osoby, které jsou však vzhledem ke změnám v důchodové praxi velmi často ještě zapojeny do pracovního procesu.

- *Prodlužuje se délka života a tím i trvání rodiny po odchodu dětí.*

Delší je též doba, po kterou žijí rodiče s dětmi ve společné domácnosti. Vzrůstá tak socializační dosah mladé generace na starší příslušníky rodiny.<sup>1</sup>

Za společenské změny, které otevřely ženám bránu na cestě ze soukromého světa rodiny do veřejného světa širší společnosti, platí naše civilizace častějším úpadkem rodinného života a celkovým poklesem porodnosti pod míru prosté reprodukce. Rodičovství je principiálně nemožné, když se oba, muž i žena, rozhodnou pro tradiční mužskou roli. Hledá se způsob, jak větší angažovaností mužů v privátní sféře kompenzovat participaci žen v placených povoláních a jejich zájem na profesionální kariéře, výsledky zatím nejsou jednoznačně povzbuzující. Pokus naší civilizace zlomit tisícileté zvyky, ne-li přímo geneticky vtištěné vzorce, je zaměřen na velice ambiciózní cíl.<sup>2</sup>

***V současné české rodině*** se postupně prosazuje zastupitelnost otce a matky v řadě domácích prací. Současná česká rodina je rodinou zaměstnané ženy. Zaměstnání ženy je

<sup>1</sup> Kraus, B., Poláčková, V. et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno, Paido, 2011, str. 83

<sup>2</sup> Možný, I. *Česká společnost: Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. 1. vyd., Praha, Portál, 2002, str. 22

pro většinu rodin stále ještě ekonomickou nutností. Žena je u nás přetížena souběžnými požadavky práce a domácnosti. Muž je v práci více angažován než žena, je za svou práci výrazně lépe placen. Žena čeká od muže kromě pomoci v domácnosti a hmotného zajištění rodiny především citový souzvuk, vztahové porozumění. Přesto, že se některé ženy věnují podnikání a veřejné činnosti, není jich mnoho a očekávání mužů zůstávají tradiční, konzervativní.

Tyto univerzální rozdíly v tom, co od sebe v rámci rodiny muži a ženy čekají, jsou u nás patrně větší než v těch zemích, kde se mohlo plně rozvinout ženské emancipační hnutí. U nás se emancipační hnutí žen rozvíjí jen nesměle a zvolna.

Rok 1989 změnil rodinné chování našich občanů. Sňatky a narození dětí jsou u nás odkládány na vhodnější dobu, kdy má mladý člověk dokončené vzdělání a alespoň započatou pracovní dráhu. Celkově klesá ochota vstupovat do manželského svazku tradičního typu a přivedením dětí na svět na sebe brát odpovědnost za jejich osud.

Po pádu komunistického režimu v roce 1989 zažívají rodiny těžkosti, na něž nikdo nebyl připraven. Většina těchto problémů souvisí s otevřením prostoru pro nové druhy společenského uplatnění dospělých mužů a žen.

Typickým případem nového problému je krize v rodině muže, který začal podnikat, podnikání se mu daří, ale on je v rodině přítomen jen minimálně. Někdy se svou absencí snaží rodině vynahradit zvýšeným přispíváním do rodinného rozpočtu.

Jiným typem nového problému jsou rodinné konflikty vyvolané tím, že žena dosáhla výrazně lepšího postavení a příjmu než její manžel. Ten se musí vypořádat s tím, že jeho žena je (v rozporu s patriarchálními tradicemi) významnější postavou jak doma, tak ve společnosti. V jiných rodinách se podniká společně – prolínání pracovních a rodinných rolí také vyvolává nové druhy konfliktů.

V dalších rodinách jsou na společenském vzestupu oba manželé a potíží je, kdo a v jaké míře se bude věnovat dětem a domácnosti. Tato potíž se někde řeší angažováním babiček, jinde námezdními pomocnicemi v domácnosti, někde i tak, že se břemeno domácích povinností přesune na nejstarší dítě, či dokonce nezájmem o děti.

Konečně existují rodiny, které byly úspěšně adaptované na předchozí režim, ale novým podmínkám se přizpůsobit nedovedou. Ty se opevňují vůči „nepřátelskému světu“ a zatěžují tím zejména své děti.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha, SLON, 1997, 2003, str. 31-32

## 2.4 Vývoj – od rodiny tradiční k rodině postmoderní

Není asi pochyb o tom, že základní normy správnosti chování a uspořádání mezilidských vztahů v rodině artikulovala v Evropě po staletí nejvýrazněji církev. Až do rozpadu Rakouska-Uherska vycházely všechny úpravy rodinného práva explicitně z církevního práva. Katolická církev u nás (a nejen u nás) artikulovala a efektivně ovlivňovala především kvalitativní, obsahovou stránku tohoto chování a vztahů. Česká rodina se po mnoho století utvářela a trvala jako katolická rodina.

K základním sociologickým pravdám patří, že rodina je archetypem instituce zajišťující nezbytnou míru stability a kontinuity sociálního systému v proudě historických přeměn. Aby mohla tuto funkci plnit, musí být sama vybavena ohromnou odolností vůči sociální změně.

Uvážíme-li pak, o jak dlouhou tradici se může opřít katolické pojetí rodiny a jak suverénní byl jeho monopol, je až s podivem, nakolik se v historicky relativně krátkém čase situace právě v této instituci změnila. Pouhé počty rozvodů, umělých přerušení těhotenství, nemanželských dětí, ale i klesající počty dětí v rodině a stoupající počty nemanželských soužití stačí, aby i nábožensky zaujatý pozorovatel konstatoval, že řádná katolická rodina se dostává do postavení téměř mizejícího reliktu. Nejde jen o skutečnosti, které lze vyjádřit počty. Ty jsou jen nepřímým ukazatelem velmi hlubinných změn v jedné z nejstarších a nejstabilnějších lidských institucí. V pohybu je nejenom realita vzorců chování v reprodukčním procesu, ale i sám obsah sociálně platných definic rodinných rolí a vztahů.<sup>1</sup>

Pod vlivem marxismu a feminismu byla tradiční rodina označena za ideologický, utlačující koncept, jenž nereprezentuje nic v realitě, a pokud ano, tím hůř! Radikální kritika rodiny skutečně prokázala, že instituce, která byla považována za snad nejstabilnější výtvar naší civilizace, se nejméně ***od konce první světové války podstatně změnila.***

**Jedná se o změny, jež mají vesměs hluboké kořeny, ale právě v druhé polovině dvacátého století se zviditelnily. Jsou to zejména:<sup>2</sup>**

- Po staletí měla rodina *monopol na legitimní sex*. Tento monopol padl. Nejprve se stal všeobecně legitimním sex předmanželský, pak se začal klást otázka i nad monopolní právo manželského partnera na sex toho druhého.

<sup>1</sup> Možný, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti*. 1. vyd. Brno, Blok, 1990, str. 63-64

<sup>2</sup> Možný, I. *Rodina a společnost*. Praha, SLON, 2006, str. 20-25

- I při ztrátě monopolu na legitimizaci sexu mohla se monogamická párová rodina zachovat jako institucionalizovaná *legitimizace reprodukčního aktu*. Poměrně dlouho v rodině také zůstával. Od počátku sedmdesátých let ale ve všech společnostech našeho kulturního okruhu prudce stoupá počet nemanželských („nelegitimních“) dětí.

- Tradiční rodina přispívala ke stabilitě společnosti i tím, že *výběr manželského partnera byl v rukou rodičů* těch, kteří zakládali rodiny. Ti samozřejmě vybírali partnera vhodného z hlediska zachování společenského postavení rodiny, jejího majetku i kulturního habitu. Individualistické klima, hodnota svobodné volby postupně způsobily oslabení vlivu rodiny původu na potenciální status rodiny prokreační a minimalizovaly tento stabilizující prvek.

- Křesťanství pojímalo manželství jako *instituci nezrušitelnou*. Rodinu jednou založenou považovalo za doživotní. Za trvalost rodiny ručila náboženská víra. Toto pojetí však bylo úspěšně napadeno pojetím manželství jako občanské smlouvy, jako právního kontraktu vypověditelného kteroukoliv ze stran. Začal růst počet rozvodů a opakovaných manželství.

- Prohlubující se dělba práce a rozvoj speciálních institucí *vyvlastnily rodině řadu jejích tradičních funkcí*. Nejprve došlo k odluce bydliště a pracoviště a rodině se vzdálil muž. Po oslabení produkční funkce rodiny ztrácely postupně naléhavost i další její základní funkce. Tam, kde byla rodina kdysi nezastupitelná, nastoupili specialisté a formální organizace. Škola převzala od rodiny vzdělávání a masmédiu zrušila monopol rodiny na socializaci k respektovaným hodnotám. Nemocnice a síť sociálních zařízení převzaly od rodiny péči o nemocné, staré a postižené. Rodině zůstal konzum, zábava a citové bezpečí. V poskytování citového bezpečí je rodina dosud nenahraditelná. Stává se z ní útočiště před bezcitným světem.

- Hlavním smyslem rodiny byla výchova dětí. Až v polovině dvacátého století se dostala člověku poprvé do rukou masově dostupná antikoncepce. Od poloviny sedmdesátých let začala v zemích našeho civilizačního okruhu padat porodnost a dnes je v mnoha z nich rodina s jediným dítětem nejčastějším typem rodiny. Rodina nejenže *ztratila monopol na plození dětí*, ona přestala často mít děti vůbec. Stoupá podíl dobrovolně bezdětných.

- Od konce padesátých let ženy hromadně opouštějí domácnost a profesní kariéra se pro ně stává důležitou jako pro muže. *Obsah a povaha komplementarity mužské a ženské role* dostávají radikálně nový půdorys.

To všechno jsou naprosto *podstatné změny*, hluboce zasahující sociální struktury soudobých společností i individuální životy všech jejich členů. Časem se ovšem ukázalo, že hloubka těchto změn byla místy přeceněna a že „*běžný člověk se v záplavě technických a sociálních změn ještě nerozpustil... proplouvá stále ještě na své sociální kři, doprovázen několika málo skutečně blízkými lidmi a s několika desítkami bližších či vzdálenějších známých.*“<sup>1</sup> Ukázalo se také, že tyto změny zasahují rodiny různých sociálních vrstev a různých subkultur v různém stupni a v různé podobě. Dochází tedy k tomu, že ve veřejném prostoru žijí vedle sebe lidé, povaha jejichž soukromého, rodinného prostoru je od sebe epochálně vzdálená.

Aspirace na založení trvalého párového vztahu a touha po dětech jako po naplnění vlastního osudu zůstávají pro naprostou většinu lidí kotvou života.

Jednotná sociologická teorie rodiny dnes neexistuje, stejně jako neexistuje jednotná „*rodina*“. Domácnosti konstituované manželským párem s dětmi (což se tradičně chápe jako rodina) tvoří dnes v Evropě jen asi čtvrtina ze všech domácností.

## 2.5 Dílčí závěr

Rodina tradiční je nejčastěji chápána jako rodina založená na tradičním způsobu myšlení, jehož základem bylo nadřazování zájmu celku nad zájmy jednotlivce. Můžeme také hovořit o rodině v křesťanském pojetí.

Tradiční rodina byla postavena na ekonomickém základě, byla samostatnou jednotkou, zárukou přežití. Vyznačovala se tradičními funkcemi, jako společné bydlení, vedoucí postavení muže v rodině, silnou produkční funkcí a zejména přesným vymezením rolí. Rodinné role kodifikovala církev. Hlavní funkcí rodiny byla reprodukce. Děti se rodily pouze do rodiny, kde základem byl monogamický pár. Smyslem existence rodiny bylo plození a výchova dětí.

Změny ve společnosti, které přišly s nástupem industrializace, individualizace a urbanizace, způsobily, že pojetí tradiční rodiny ustupuje, vzniká tzv. moderní rodina. Muž přestal být jediným živitelem rodiny, jeho prestiž v rodině začala klesat. Dochází ke stírání rozdílů mezi muži a ženami. Manželský svazek se stal z doživotního závazku společenskou smlouvou. Rodiny opustily model rodiny s mnoha dětmi, přechází k regulované reprodukci. Došlo ke změnám v hodnotové orientaci celé společnosti.

---

<sup>1</sup> Možný, I. *Rodina a společnost*. Praha, SLON, 2006, str. 22



Slábla moc církve, vzrostl značně vliv státu. Stát také přebíral řadu funkcí rodiny. Moderní doba posílila význam rodiny jako útočiště před veřejným světem.

Zhruba od 70. let dvacátého století se ve společnosti začíná mluvit o rodině postmoderní. V rodině postmoderní (současné) není možné „*modelovou rodinu*“ popsat tak, jak tomu bylo u rodiny tradiční i moderní. Nastala doba různorodých rodinných forem.

Mezi charakteristické znaky současné rodiny patří demokratizace, izolovanost, zmenšování rodiny, dezintegrace, atomizace, výrazné zatížení rodičů pracovními aktivitami, dvoukariérovost, vysoká rozvodovost, ale také diferencovanost rodin podle socioekonomické úrovně. Velké množství funkcí rodiny převzaly jiné sociální instituce, oblast zakládání rodiny ztrácí svoji ritualizovanou podobu, mění se celková struktura rodiny, rozvoj zaznamenává plánované rodičovství, dochází ke změnám v organizaci rodinného cyklu, prodlužuje se délka života a tím i trvání rodiny po odchodu dětí.

Česká rodina současnosti navíc zažívá těžkosti vzniklé pádem komunistického režimu v roce 1989, na něž nebyl nikdo připraven. Většina těchto problémů souvisí s otevřením prostoru pro nové druhy společenského uplatnění dospělých mužů a žen.

### 3. Nové trendy v rodině

Rodina prochází od počátku jednotlivými stádii, její podoba se mění, dnešní pojetí rodiny se výrazně liší od pojetí dřívějšího. Situace dnešní rodiny se často označuje jako krize. Toto tvrzení je odůvodňováno zejména nepříznivými demografickými ukazateli, především vysokou rozvodovostí a zvyšujícími se počty dětí, které se narodily mimo manželství.

*Charakteristické znaky současné rodiny* rozpracoval Blahoslav Kraus takto:<sup>1</sup>

#### **Demokratizace**

Proměny současné rodiny zasáhly sociální role rodičů. Muž ztratil dřívější výsadní postavení v rodině, žena získala některá práva, ale povinnosti, které dřív náležely jen muži. Také děti se stále aktivněji podílejí na organizaci rodinného života a vztah mezi rodiči a dětmi je více partnerský.

#### **Izolovanost**

Rodina se často dostává do jisté izolovanosti a žije v určitém uzavření se před vnější společností. Je to důsledek sílící tendence odděleného života jednotlivých generací a poklesu významu sousedských vztahů a také obecné tendence uniknout záplavě podnětů dnešního přetechnizovaného a medializovaného života do pomyslného klidu rodiny.

#### **Rodina se zmenšuje**

Zvyšuje se počet osob žijících v jednočlenných domácnostech a počet osamělých žen s dětmi. Spolu s uvedenou izolovaností to vede k menší stabilitě rodiny, které se stávají citlivějšími na nejrůznější vnitřní otřesy. Neexistující vnějškové ukotvení v širších společenských vazbách má za následek, že jakékoliv konflikty či další problémy uvnitř rodiny ji, obrazně řečeno, vychylují z rovnováhy.

#### **Dezintegrace**

Téměř ve všech rodinách ubývá chvil, kdy se celá rodina schází pohromadě za účelem sdělit si navzájem své zážitky, radosti i starosti a hledat cesty vzájemné pomoci a spolupráce. Naopak přibývá rodin, v nichž se jednotliví členové jen potkávají, korespondují spolu, případně vůbec přestávají komunikovat.

---

<sup>1</sup> Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha, Portál, 2008, str. 83

### Atomizace

V řadě rodin lze pozorovat, že si manželé vedle společného rodinného života vytvářejí ještě další (zpravidla vázaný na vlastní záliby, resp. intimní život) a dětem, které jsou tak odkázány samy na sebe, nezbyvá nic jiného než také žít svůj vlastní život.

### Výrazné zatížení rodičů pracovními aktivitami

Důsledkem je vyčerpání, málo času na relaxaci a na chvíle prožité společně s dětmi. To bývá často kompenzováno nadměrným přísunem materiálních prostředků s vysokým kapesným, které rodiče dítěti poskytují, apod.

### Model současné rodiny bývá stále častěji dvoukariérový

Je to důsledek emancipace a tedy i zaměstnanosti žen, který vede bohužel někdy i k rozpadu rodin.

### Vysoká rozvodovost

ČR patří k zemím s nejvyšším výskytem rozvodů. Rozpadá se prakticky každé druhé manželství, a to nezahrnujeme rozchody nesezdaných párů. Ročně tak ztrácí trvalý a bezprostřední kontakt s jedním z rodičů přes třicet tisíc dětí.

### Diferencovanost rodin podle socioekonomické úrovně

Mnoho domácností se koncentruje v nižších příjmových pásmech. Když pak chtějí některé z nich řešit finanční problémy půjčkami, často se neúměrně zadluží, takže jim hrozí i sociální vyloučení (exkluze).

## **3.1 Vzrůstající autonomie, individualizace**

Od 2. poloviny 20. století se začíná prosazovat *individualismus*, který usiluje o respektování člověka a jeho podnikání. Individualisté se nezavazují k trvalému vztahu a nedělají sliby, které se dříve vyžadovaly od manželů. Projevuje se *zaměřenost na zájem jednotlivce* – upřednostňují se vlastní potřeby před zájmy celku.

Sociální morálkou individualistů je tolerance vůči druhým a hledání vlastní nezávislosti. Jde o životní zásadu: nezatěžovat bližního, nezáviset na bližním, neodcizit se sám sobě, pracovat na sobě a vydobýt si autonomii. Individualista se ale nemůže bez obtíží, váhání nebo i výčitek zavázat k trvalému svazku.

Hlavní příčinou zlomu a jeho pokračování je pravděpodobně hluboká změna hodnot a společenské morálky. *Základní buňkou společnosti už není rodina, ale jednotlivec*. Žena už není vůči svému muži „*neplnoprávná*“, ale stává se rovnoprávným

a autonomním právním subjektem vedle něj. Věk plnoletosti dětí se snížil a v roce 1990 jsou vypracována práva dítěte. Tato konceptuální revoluce sehrála v přeměnách rodiny větší roli než ekonomické aspekty.<sup>1</sup>

Pro dnešní individualistický trend kapitalismu už pravděpodobně neznamena rodina základ státu. Hlásá heslo – *každý se musí starat sám o sebe* – sociální výhody mladým rodinám i svobodným a rozvedeným matkám značně omezil.

Kapitalismus dává přednost individualistickému workoholismu, při němž nezbývá čas na rodinný život. Smyslem života se stala práce, budování kariéry a peníze. Na jedné straně sice přináší i pozitivum – zodpovědnější přístup mladých lidí k rodičovství, na druhé straně však vede k extrému – mladí lidé ze strachu, že neuživí své potomky, nechtějí zakládat rodinu vůbec.

Pokud se lidem podaří sehnat dobře placenou práci, aby mohli materiálně zabezpečit rodinu, nemají čas na své děti ani na rodinný život. Rodiče většinou tráví celé dny v práci a děti ve škole a pak v různých kroužcích. Doma se sejdou až večer. Rodinná komunikace klesá. Trend individualismu proniká i do rodinného života.

### **Manželství a individualismus**

Novověký respekt k lidské individualitě se nemohl nepromítnout i do instituce manželství. Základem sociální existence člověka je stále více jeho identita opřená o jeho vnitřní zdroje, jeho odpovědnost je stále více odpovědností sobě samému. Je to vzájemně respektováno v zaměstnání a ve společenském styku, nemůže to tedy nebýt respektováno i v rodině.

V moderním pojetí žena přestává odvozovat svou sociální identitu od muže a muž ze svých rodinných svazků. Významným zdrojem nezávislé sociální totožnosti obou manželů se stává jejich práce a povolání, často rozdílné a zájmy ve volném čase, často různé. Muži ani ženy se nezřikají vztahů, do kterých vstupují sami za sebe. Navazují přátelství, která by v tradičním pojetí byla chápána jako konkurující manželské lásce.

*„Současné manželství deklaruje rovnoprávné soužití dvou různých jedinců opačného pohlaví, v němž je kladen důraz na rovnost pohlaví, na individuální volbu a na seberealizaci osobnosti, je v zásadě s manželstvím v jeho tradiční podobě obtížně slučitelné.“<sup>2</sup>*

<sup>1</sup> Sullerotová, E. *Krize rodiny*. Praha, Karolinum, 1998, str. 39

<sup>2</sup> Pfeffer, S. *Rozvíjíme emoce dětí*. Praha, Portál, 2003. str. 15

Manželství, dříve chápáno jako nezrušitelný svazek, se změnilo ve vztah stále otevřený nové volbě, manželskou oddanost vystřídala nezávislost jedinců v páru, sebeobětování ve vztahu ustoupilo seberealizaci a sexuální zdrženlivost se proměnila v sexuální sebezjev. ***Celková individualizace společnosti se tak odráží i ve vztahu mezi mužem a ženou.***

Určitá rozumná míra osobní nezávislosti může vést a vesměs i vede ke zlepšení vzájemných vztahů mezi manžely. Širší okruh zájmů, otevřenost k formujícím vlivům zvenčí, angažovanost v záležitostech přesahujících vnitřní svět rodiny, to všechno dělá z člověka kvalitnější osobnost. Pokud je vzájemná nezávislost dobře vyvážená, je i vzájemně vítaná. Pro svého partnera získáváme na ceně tím, že jsme mu ve své odlišnosti podnětem, přínosem a výzvou. ***Manželská láska jako vztah dvou relativně nezávislých individualit je vztah velmi krásný – ale také velmi křehký, jako celé moderní manželství.***

*Manželství a rodičovství přestaly být tak univerzálními, jak tomu bývalo dříve. Manželské chování se tomu přizpůsobuje: sňatky se v západních společnostech – pokud se vůbec uzavírají – odkládají do pozdějšího věku a redukuje se počet dětí v rodině.<sup>1</sup>*

### **Kariéra a rodičovství**

Moderní individualismus, jenž se ukázal proti tradičním společnostem ve sféře produkce statků nebyvale funkční, nese však s sebou určitá omezení, objevující se dnes ve sféře lidské reprodukce: *nestabilní rodina s jedním dítětem je logickým důsledkem individualistické orientace na vlastní rozvoj.* Velká rodina se stala výjimkou a jedno dítě začíná být pravidlem.<sup>2</sup>

Vývoj, zdá se, směřuje k tomu, že populace se rozděluje na ty, kteří šanci na rodičovství obětovali a na ty, kteří navzdory všem obtížím ve společnostech, jež rodinám nepřejí, děti mají a považují je za přinejmenším stejně mocný zdroj uspokojení jako kvalifikované povolání.

V současné době existují ve společnosti **3 základní typy rodin** podle způsobu, jakým se rodina rozhodla v praxi řešit problém slučitelnosti manželství a zaměstnání: ***dvoukariérové rodiny, dvoupříjmové rodiny, model dvouosobní kariéry.***<sup>3</sup>

---

<sup>1</sup> Rabušic, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha, Slon, 2001, str. 204

<sup>2</sup> Možný, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti.* 1. vyd. Brno, Blok, 1990, str. 82-83

<sup>3</sup> Možný, I. *Rodina a společnost.* Praha, SLON, 2006, str. 185-190

### **Model dvouosobní kariéry:**

Dobře fungující pár řeší obtížnou slučitelnost úspěchu v práci a při výchově dětí tak, že se oba rozhodnou založit svůj sociální vzestup na spolupráci v podpoře kariéry jednoho z nich. I ten druhý v páru pak investuje své mobilizovatelné zdroje do podpory jediné kariéry v rodině. Většinou nositelem kariéry bývá muž, ale nemusí tomu tak být vždycky. Například u výkonných manažerek také občas najdeme manžela na rodičovské dovolené, který podporuje kariéru své ženy.

Slabina této strategie spočívá v tom, že čím je úspěšnější, tím větší je pokušení pro nositele dvouosobní kariéry solidaritu zradit. Většímu pokušení jsou vystaveni úspěšní muži, jejichž kariéru podporovala obětavá žena.

### **Model dvoukariérové rodiny:**

Muž i žena se úspěšně věnují výkonu svého povolání, pro které se předpokládá vysokoškolské vzdělání a v němž se oba dlouhodobě snaží o kariérový postup. Zároveň vychovávají minimálně jedno dítě. Kritickým místem v kariéře je okamžik, nazvaný dilema jedináčka. První dítě se totiž pro rodiče ukázalo jako překvapivě energeticky náročné a stěží slučitelné s dvěma kariérami v manželském páru, rozhodnutí pro druhé dítě pak už vesměs znamenalo, že jeden z rodičů se musí kariéry vzdát, anebo ji alespoň nadlouho odložit. Data ukazují, že dilema jedináčka bylo zejména u vysokoškolsky vzdělaných žen vystřídáno dilematem, zda vůbec dítě mít – a jak k němu najít odpovědného otce.

### **Model dvoupříjmové rodiny:**

Je většinovým řešením, oba v páru vykonávají nekariérové zaměstnání, které je pro ně zdrojem příjmu a garancí životní úrovně, není už ale pro oba trvale primárním zdrojem osobní identity. Tento typ rodiny, v němž období péče o malé dítě překlenuje mateřská dovolená, po které se žena vrací do zaměstnání, se v průběhu posledního půlstoletí stal nejčastějším praktickým řešením problému sladění zaměstnání a rodiny.

V poslední době se do péče o dítě stále více zapojují i muži. Mateřskou dovolenou nahradila rodičovská dovolená a tak dnes může rodičovskou dovolenou nastoupit muž a pečovat o dítě, zatímco matka se vrací do svého zaměstnání. Tuto variantu volí zejména rodiny, kde je výrazně vyšší příjem ženy než muže a snaží se tím snížit dopad na

ekonomickou situaci rodiny. Tento model není v současné době příliš rozšířený, ale počet otců na rodičovské dovolené se postupně zvyšuje.

### **3.2 Druhá demografická tranzice**

*„Koncept druhé demografické tranzice spojuje změny v rodinném a reprodukčním chování s hlubší kulturní proměnou v lůně postmoderní společnosti – s posuny směrem k individualizaci hodnot, pluralizace životních stylů a identit, jejichž nositeli jsou mentální kohorty“.*<sup>1</sup>

Podle některých autorů je právě teze druhé demografické tranzice příčinou demografických změn v České republice. Tvrdí, že za vším stojí hluboká proměna v hodnotových preferencích spojená s ekonomickou a sociální transformací české společnosti a mladé populace narozené v polovině 70. a na počátku 80. let, která byla nastartována politickou změnou v roce 1989.<sup>2</sup>

Tento proces začal v šedesátých letech minulého století a zasáhl na dvacet zemí, tedy prakticky celou západní Evropu. Lidé začali na budoucnost pohlížet s pesimismem a nikdo se nikdy nedozví proč. Dopady tohoto pesimismu v plném hospodářském růstu se projeví ve vývoji rodiny. V roce 1964 začal bezprecedentní pokles plodnosti rodin, který trval 20-25 let.<sup>3</sup>

#### **Sňatečnost, reprodukce**

V České republice dochází k výrazným změnám ve sňatkovém a reprodukčním chování po roce 1989. Společenské změny na počátku 90. let přinesly nové individuální cíle, nové definice rolí jedince ve společnosti. Pro vývoj rodinného chování jsou charakteristické zejména trendy spojené se zakládáním rodiny: ubývá sňatků /viz graf č.1/ a rodí se méně dětí. /viz graf č.2/

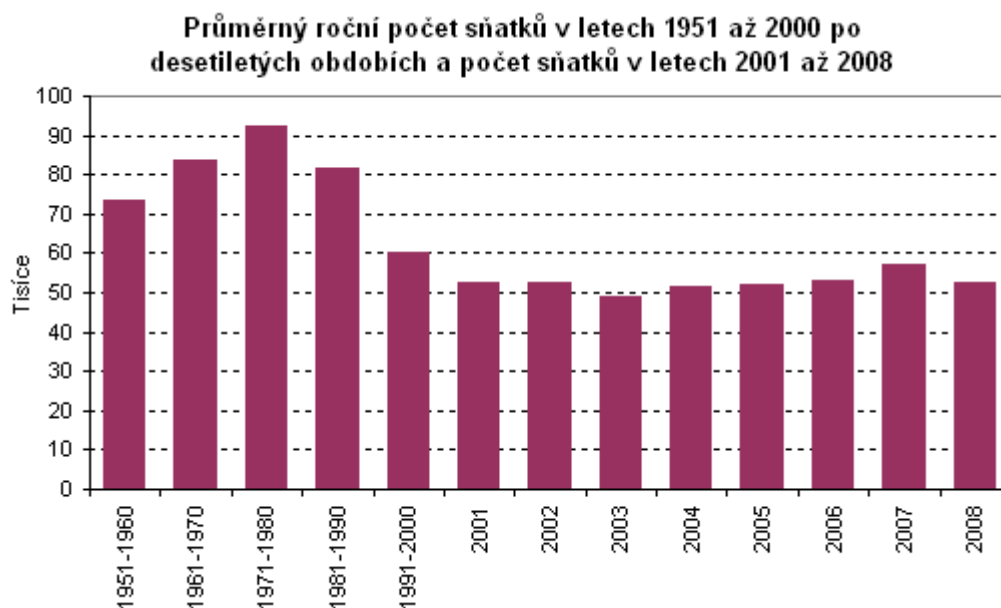
---

<sup>1</sup> Mareš, P., Potočný, T. *Modernizace a česká rodina*. Brno, Barrister & Principál, 2003, str.38

<sup>2</sup> Rabušic, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha, Slon, 2001, str. 205

<sup>3</sup> Sullerotová, E. *Krize rodiny*. Praha, Karolinum, 1998, str. 34

**Graf č. 1:**



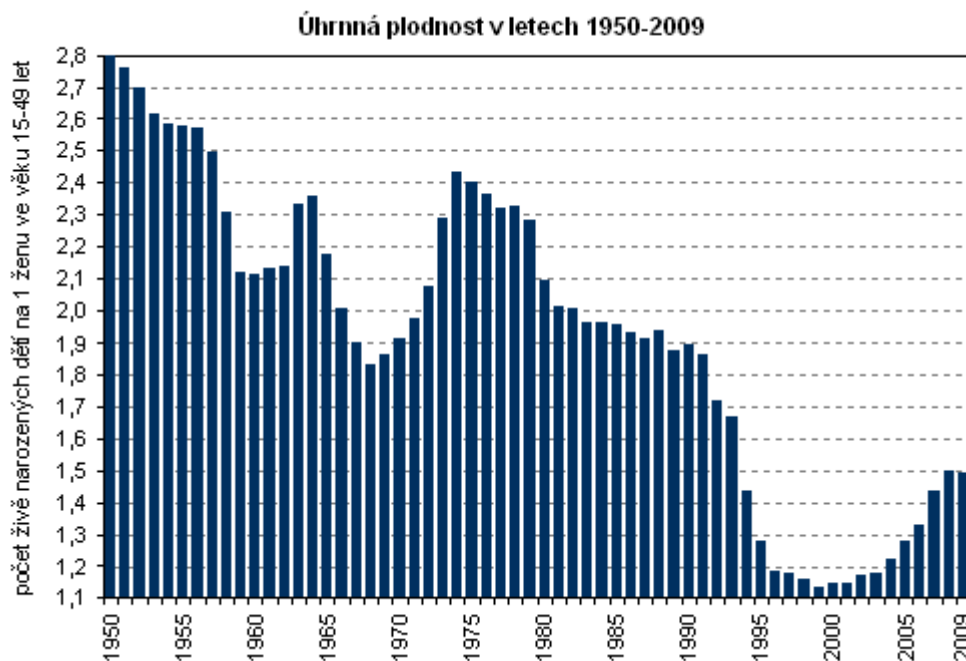
Zdroj: Český statistický úřad

Změny, které nastaly v České republice po roce 1989, vedly ke změně hodnotových preferencí a postojů. Zejména příslušníci mladé generace se dnes chovají podobně jako jejich západní vrstevníci. Přebírali i trendy chování, včetně pozdních sňatků, nesezdaných soužití, nízké reprodukce.

Stejně jako v celé západní Evropě, i u nás je nejvýraznějším a nejvíce diskutovaným demografickým jevem pokles porodnosti a plodnosti. V 90. letech došlo k nejvýraznějšímu poklesu počtu ročně narozených dětí v naší historii. V roce 1999 se v České republice narodilo méně než 90 tisíc dětí, což je historické minimum. Současně také rekordně poklesl průměrný počet dětí připadajících na jednu ženu v reprodukčním věku. /viz. graf č.2/



**Graf č. 2:**



Zdroj: Český statistický úřad

Často se poukazuje na fakt, že v moderní společnosti dochází k poklesu sňatečnosti právě proto, že mladí lidé dávají přednost životu, který pokud možno neomezí jejich osobní svobodu a individuální rozvoj. To, že se dnešní mladá generace zatím vyhýbá sňatku, neznamená, že manželství mizí.<sup>1</sup>

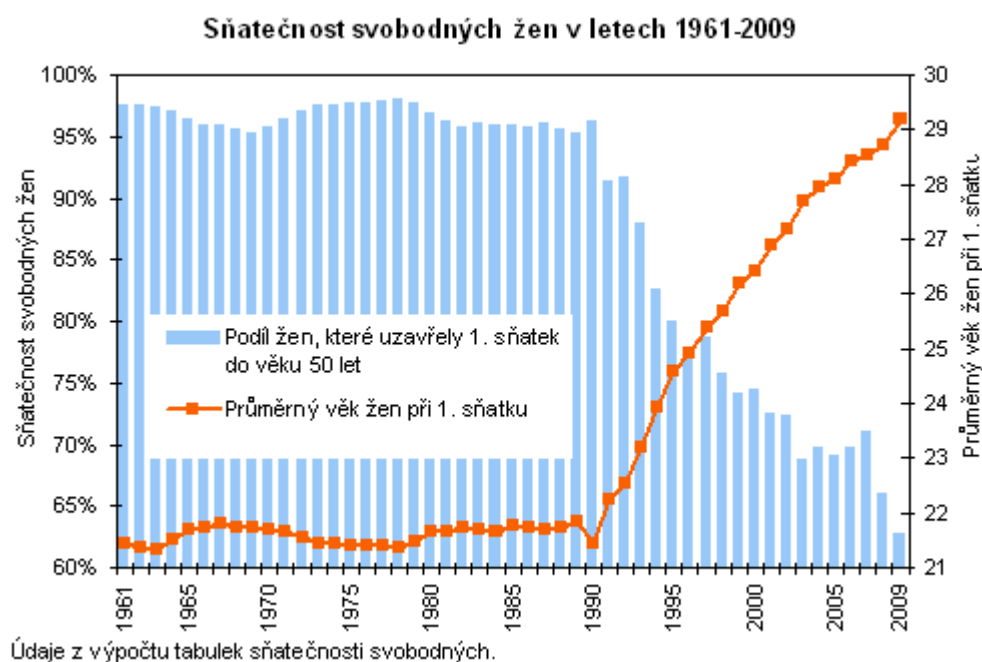
Odkládání sňatků je podle některých teorií pro moderní společnost typické a je vyvoláváno mechanismy působícími na sňatkovém trhu. V době českého kapitalismu už totiž neplatí socialistická zvláštnost, kdy bylo vzhledem k tehdejšímu systému sociální politiky výhodné sňatek uzavřít. Socialistický stát mladým štědře rozdával novomanželské půjčky na vybavení domácnosti a za každé narozené dítě jim odepisoval část dluhu. Tak dnešní kapitalistický trh nefunguje.

V devadesátých letech také došlo k prudkému nárůstu věku partnerů při uzavírání prvního sňatku. Pravděpodobnost uzavření sňatku do 25 let se v prvním desetiletí po změně politického režimu snížila více než o polovinu. Sňatky -náctiletých, které byly dříve celkem obvyklé (v roce 1990 byla téměř třetina nevěst mladších dvaceti let a z ženichů téměř desetina), postupně téměř zmizely. /viz graf č.3/ Ve věku 25 let

<sup>1</sup> Plaňava, I. *Jak se (ne)rozvádět*. Praha, GRADA Publishing, 1994. str. 13.

zůstávalo na konci osmdesátých let svobodných 37 procent mužů a pouze 16 procent žen. O deset let později v tomto věku bylo stále ještě svobodných 79 procent mužů a 62 procent žen.<sup>1</sup>

**Graf č. 3:**



Zdroj: Český statistický úřad

Ženy, kterým na jejich povolání a nepřerušené kariéře opravdu záleží, se stále častěji rozhodují pro bezdětnost. Prakticky ve všech společnostech našeho kulturního kruhu došlo k výraznému poklesu porodnosti, vesměs pod míru prosté reprodukce, která předpokládá jako kulturně žádoucí rodinný model aspoň dvoudětnou rodinu.<sup>2</sup>

### **Rozvodovost**

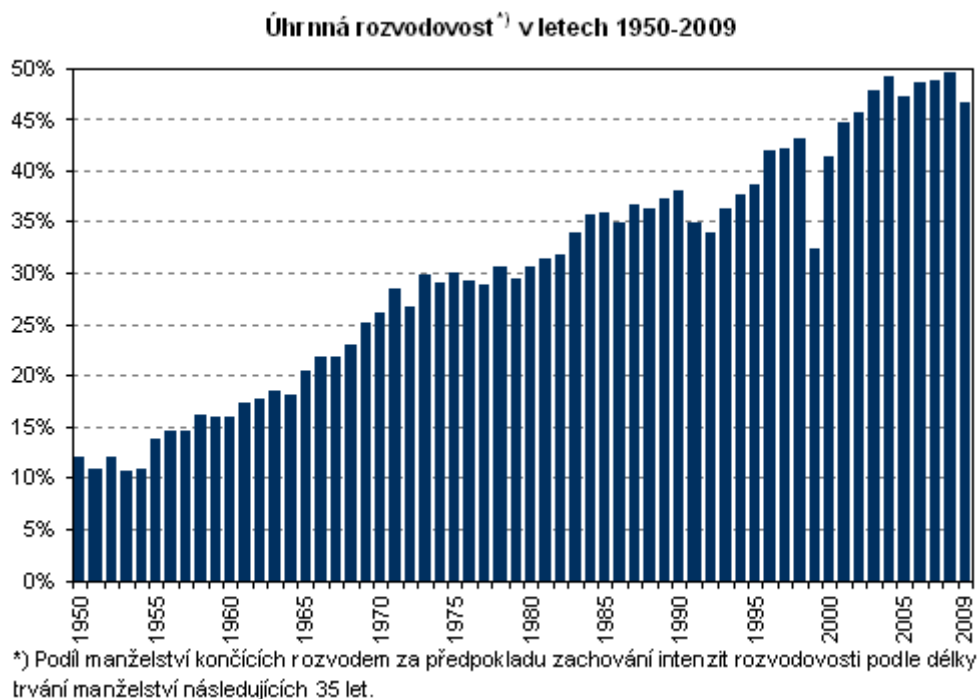
S nástupem modernity se rozvolnila některá významná pouta, jimiž společnost držela pohromadě rodinu jako mezigenerační společenství i jako manželský pár. Poklesla především síla ekonomického tlaku na udržení rodiny, rodina se začala častěji rozpadat rozvodem a reorganizovat opakovaným manželstvím. /viz graf č. 4/ .V současné době

<sup>1</sup> Možný, I. *Rodina a společnost*. Praha, SLON, 2006, str. 253

<sup>2</sup> Možný, I. *Rodina a společnost*. Praha, SLON, 2006, str. 188

skončí v České republice každé druhé manželství rozvodem a většina z nich má nezaopatřené děti.<sup>1</sup>

**Graf č. 4:**



Zdroj: Český statistický úřad

Změny ve společnosti a změny zákonů způsobují sice občasné výkyvy míry rozvodovosti, nic to však nemění na faktu, že rozvodů přibývá. Vývoj v posledních letech však naznačuje, že růst již vyčerpал svou dynamiku a situace se stabilizovala. Česká populace tak zhruba kopíruje vzorce chování typické pro celou Evropu.

Šance na stabilní rodinu však není tak malá, jak naznačuje ona padesátiprocentní pravděpodobnost rozpadu manželství. Míru rozvodovosti zvyšují opakované rozvody: určitá malá část populace se rozvede za život několikrát a tito jedinci zvyšují celkovou rozvodovost. Podstatná část rozvedených pak zakládá nové manželství. Výzkumy ukazují, že založit stabilní rodinu je dnes cílem asi 80 procent Čechů.<sup>2</sup>

Rozvody jsou ve všech demokratických zemích předmětem debat vědců, politiků i veřejnosti. Podle přepjatých interpretací jsou velká kvanta rozvodů předzvěstí totálního

<sup>1</sup> Možný, I. *Rodina a společnost*. Praha, SLON, 2006, str. 264

<sup>2</sup> Možný, I. *Rodina a společnost*. Praha, SLON, 2006, str. 209

zhroucení rodiny, podle umírněných názorů jsou nevyhnutelnou daní za vysokou míru osobní svobody, která je příznačná pro moderní západní demokratické společnosti.<sup>1</sup>

### 3.3 Alternativní formy soužití

#### Singles – neprovdaní a bezdětní

Sociálně nejvýznamnější je nový sociální jev, který se vynořuje v posledních desetiletích a nabývá společensky na váze. Jsou to singles – u nás teprve vynořující se sociální skupina a životní strategie, pro které se ještě neustavil český název.

Ve společnosti se objevuje skupina dvacátníků a třicátníků, kteří se už odpoutali od rodiny původu, nezaložili však rodinu vlastní. K dospělosti jim chybí jeden tradiční znak: vlastní rodina.

V zemích, kde proběhly demografické změny projevující se zvyšováním věku prvorodiček a poklesem porodnosti již před dvaceti lety, je to už jasné: pro celoživotní bezdětnost se tam rozhoduje mezi pětinou až třetinou populace. Životní styl soudobých západních společností přispívá do rostoucí skupiny celoživotně bezdětných dvěma faktory i nepřímou. Především ve všech západních společnostech „*přibylo homosexuálů*“. Až do počátku sedmdesátých let panovala shoda na tom, že homosexuálové představují v populaci 3 až 5 procent. Od té doby se odhady podílu homosexuálů v populaci zvýšily u některých autorů až na 16 i 20 procent mezi muži a na 12 až 15 procent mezi ženami.

Druhým nepřímým faktorem orientace na nerodinný život a zvýšení podílu celoživotně bezdětných žen je zvýšení podílu fyziologicky neplodných mužů i žen v populaci: vzestup neplodnosti může být považován za civilizační chorobu.

Život současných singlů má několik zvláštních charakteristik. Především ho většina singlů (platí to o něco více pro ženy) vnímá nikoli jako konečný stav, ale jen jako životní fázi. Ta se ovšem stále častěji prodlužuje, prodlužuje, až se mění v definitivu. Neprovdaní a bezdětní se také neopírají o nějaké institucionální zařazení, nýbrž o svoje dobré příjmy.

Pro to, že se na konci dvacátého století vynořila v bohatých západních společnostech tato nová sociální skupina, nabízí sociologie *dvě silná vysvětlení*, která se navzájem nevyklučují. Jednak je poukazováno na to, že globální ekonomika pozdně

---

<sup>1</sup> Matoušek, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha, SLON, 1997, 2003, str. 124

moderního věku vyžaduje *flexibilní pracovní sílu*, schopnou se stěhovat za prací, na druhé straně je hledáno *vysvětlení v tlaku kulturních norem*, proměňujících se pod vlivem nových šancí na vytváření pohodlného životního stylu bez přejímání odpovědnosti, podporovaných reklamou a komercializací volnočasových aktivit.

*Nejspolehlivějším vymezujícím znakem singlů je pravděpodobně životní styl dvou svobodných jedinců.* Mohou si ho udržet řadu let – dokud nepřijdou děti. Stejně tak může být single třicetiletý muž, který nevidí důvod, proč by se stěhoval z domácnosti rodičů. Koho tedy která studie považuje za singly, pořád ještě není sjednoceno. Jisté však je, že tato skupina je stále rostoucí. *Sociálně nejvýznamnější však zůstává jejich reprodukční strategie, tedy plánovaná či dobrovolná bezdětnost.*<sup>1</sup>

Tomuto trendu se podle sociologů *nevymyká ani Česká republika.* Žít a hospodařit sám, ale přitom udržovat partnerský vztah, preferují muži a ženy, kteří kladou důraz na své zaměstnání a profesní kariéru. Nevěří, že by byli schopní udržet jiný typ soužití, anebo odkládají narození dětí někam za hranici 30 let. Důsledkem často bývá, že dochází ke snižování porodnosti. Lidé v pozdějším věku jsou méně schopni měnit svůj životní styl bez dětí, opustit kariéru a také se k tomu připojují zdravotní komplikace spojené s těhotenstvím v pozdějším věku. Je však třeba říci, že přes růst počtu „singles“ zůstává v Česku nejpočetnější skupinou úplná rodina, tedy model matka, otec a dítě, případně více dětí.

### **Nesezdané soužití**

*„Nesezdané soužití je formou soužití dvou jedinců opačného pohlaví, kteří žijí ve svazku podobném manželství, mají spolu intimní sexuální vztahy, společně bydlí a hospodaří, avšak nejsou oficiálně sezdáni.“<sup>2</sup>*

Nesezdané soužití je možné chápat jako „*manželství na zkoušku*“, případně jako přípravu na manželství. V této souvislosti se nabízí otázka, zda toto soužití představuje skutečně alternativu manželství spojenou zpravidla s výchovou dětí. Značná část mladých párů, kteří měli stálého partnera, uvedla téměř v 84%, že mají v úmyslu se svým partnerem uzavřít sňatek. Partnerství považují za skutečnou přípravu na následující

---

<sup>1</sup> Možný, I. *Rodina a společnost.* Praha, SLON, 2006, str. 194-198

<sup>2</sup> Rabušic, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha, SLON, 2001, str. 193.

manželství. Vysoké procento mladých lidí stále spatřuje v dětech velkou hodnotu. Většina z nich by v případě otěhotnění volila variantu sňatku.<sup>1</sup>

Soužití „*bez oddacího listu*“ je stále více využívanou formou soužití, navíc ve společnosti akceptované. Výzkumy provedené u mladé generace ve věku 15-30 let ukazují na značnou oblíbenost nesezdaného soužití. Stává se obvyklou formou soužití zejména v určité životní fázi, před prvním sňatkem. Partneri spolu nejprve žijí a později uzavírají sňatek.<sup>2</sup>

V nesezdaném soužití lze spatřovat i jeho ekonomickou výhodnost, tj. pobírání sociálních dávek. Celková výše vyplácené dávky se odvíjí od příjmu rodiny. Čím nižší příjem, tím vyšší sociální dávka. V důsledku tak současný systém vyplácení dávek znevýhodňuje manželství, neboť příjmy manželů se sčítají na rozdíl od nesezdaných párů, které vedení společné domácnosti nepřiznají. Ekonomická výhodnost nesezdaného soužití se však nikde ve statistikách neuvádí.

### **Rodiny s jedním rodičem**

Rodiny s jedním rodičem (kolem 90% z nich jsou matky s dítětem nebo dětmi, kolem 10% otcové s dítětem nebo dětmi) představují stále častější rodinný typ. Od počátku šedesátých let 20. století byl tento trend důsledkem vzrůstajícího počtu rozvodů, v posledních letech je také odrazem nárůstu počtu žen, které mají děti mimo manželství – za svobodna.

Počet dětí narozených mimo manželství se u nás rapidně zvyšuje po roce 1990 a v roce 2003 činil více než 28% narozených dětí. Sociální stigma svobodných matek se postupem času zmenšuje – dříve byly svobodné matky odsuzovány, negativně hodnoceny po morální stránce a jejich děti litovány.

Mění se také složení svobodných matek podle věku. Dříve mezi nimi bylo více velmi mladých žen, nyní jsou mezi svobodnými matkami také zralejší ženy v období střední dospělosti, často kolem 35 let. Jsou většinou zajištěné, úspěšné ve svém povolání a chtějí přivést na svět dítě dokud je čas.<sup>3</sup>

---

<sup>1</sup> Fialová, L., Hamplová, D., Kučera, M., Vymětalová, S. *Představy mladých o manželství a rodičovství*. Praha, SLON, 2000. str. 128-130

<sup>2</sup> Rabušic, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha, SLON, 2001, Str. 193.

<sup>3</sup> Sobotková, I. *Psychologie rodiny*. 2. vyd. Praha, Portál, 2007, 170-171

## **Nevlastní rodiny**

Nevlastní rodiny jsou stále obvyklejší formou rodinného uspořádání oproti předchozím generacím. Demografické trendy, které začaly v 60. letech 20. století, mají tendenci pokračovat – narůstá počet rozvedených manželství, v důsledku toho i počet osamělých rodičů a druhých či dalších manželství.

Termín nevlastní rodina označuje rodinu vzniklou po druhém či dalším sňatku aspoň jednoho z rodičů. Pěkný, výstižný název propagoval u nás Zdeněk Matějček – doplněné rodiny.

Tendence dívat se na nevlastní rodiny jako na nepatřičnou formu rodinného uspořádání, jako na stinnou stránku tradiční, idealizované nukleární rodiny, je stále ještě v povědomí veřejnosti poměrně silná, i když citelně slábne. Z toho vyplývá poněkud rozporuplné postavení nevlastních rodin ve společnosti.

Mladí lidé však na rozdíl od starší generace akceptují spíše nesezdané soužití než opakované manželství, takže otázka vývoje počtu nevlastních rodin je nejasná.<sup>1</sup>

## **Rodiny homosexuálních partnerů**

Homosexuální menšina se ve společnosti stále více zviditelňuje a současně se pomalu rozšiřují tolerantní postoje ostatních. Zákon o registrovaném partnerství osob stejného pohlaví vešel v České republice v platnost v polovině roku 2006.<sup>2</sup>

Tolerance okolí k homosexuálnímu páru často rázem opadne, když se ho týká rodičovství. U veřejnosti se pak vynořují pocity pobouření, rozhořčení a nepochopení.<sup>3</sup>

### **3.4 Proměny uspořádání vztahů, rolí a funkcí**

Až do padesátých let v zásadě platilo, že manžel je povinen zajistit domácí příjmy a dát rodině směr. Manželka pak zodpovídala za citovou soudržnost domácího společenství a zaměstnávala se domem a dětmi. Muž byl předurčen k úkolům venku, žena k úkolům uvnitř. Dělbba rolí byla jasná a výlučná.<sup>4</sup>

---

<sup>1</sup> Sobotková, I. *Psychologie rodiny*. 2. vyd. Praha, Portál, 2007, 178-179

<sup>2</sup> Zákon o registrovaném partnerství č. 115/2006 Sb.

<sup>3</sup> Sobotková, I. *Psychologie rodiny*. 2. vyd. Praha, Portál, 2007, 189-191

<sup>4</sup> Lipovetský, G. *Třetí žena*. 1. vyd. Praha, PROSTOR, 2000, str. 288

Pro současnou rodinu je charakteristická proměna těchto rolí. Co bylo dříve samozřejmé, je dnes předmětem domluv a diskuzí mezi partnery, často však také zdrojem nepochopení a konfliktů. Díky příjmům, které dnes žena přináší do rodinného či partnerského života, její podřízenost pozbývá opodstatnění a narůstá její rozhodovací pravomoc. Vzniká nový model partnerského soužití. Rozdělení rolí a úkolů, které byly dříve přejímány z tradice, je dnes předmětem dohody mezi mužem a ženou.

V současných rodinách se postupně mění praktické i výkonové role. Muži se stále více angažují v rolích tradičně určených ženám, jako je péče o malé dítě, práce v domácnosti, ženy zase v hospodářském zajišťování rodiny, udržování společenských vztahů a v organizování volného času. Nastal především posun v chápání od tradičního pojetí muže, který se spíše věnuje práci a finančnímu zabezpečení rodiny k novému konceptu, v němž je muž pojímán jako stejně kompetentní a schopný vychovatel jako žena. I nadále se však v naší společnosti dosti výrazně udržuje představa o mužích, kteří nejsou schopni se postarat o dítě a mužům bývá dítě svěřeno do péče v podstatně menším počtu případů než matkám.

Česká rodina neprošla stejným vývojem jako rodina západní, proto je její struktura, ale i dynamika změn v ní probíhajících odlišná. Vzorce chování obou partnerů přetrvávají z minula a posuny jsou činěny spíše pod tlakem ekonomických a sociálních dopadů transformace, než reakcí na modely odjinud.<sup>1</sup>

Také děti se stále aktivněji a tvořivěji podílejí na organizaci rodinného života. Vztah mezi rodiči a dětmi se nerozvíjí v rovině autority a podřízenosti, ale v rovině přátelství. „*Tradiční*“ výchovné metody ustupují do pozadí a jsou nahrazovány výměnou názorů, přesvědčováním, sdělováním stanovisek. Autoritativní rozhodování je nahrazeno diskusí, na níž se podílejí obvykle všichni členové rodiny.<sup>2</sup>

### **Funkce postmoderní rodiny**

***Nároky a požadavky na rodinu*** v dnešní společnosti ***stále vzrůstají***. Důsledkem je, že své ***funkce plní jen nedostatečně***. Na druhé straně současná rodina posílila význam rodiny jako útočiště před veřejným světem, rodinné prostředí se více než dříve stává protiváhou veřejného prostoru. Zejména v sociálně slabém prostředí rodina často

---

<sup>1</sup> Maříková, H. *Proměny současné rodiny*. Praha, SLON, 2000, str. 145

<sup>2</sup> Kraus, B., Poláčková, V., et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno, Paido, 2001, str. 81



vystupuje jako jediný opěrný bod, kam se její členové, především děti, mohou uchýlit. Je tedy stále nenahraditelnou institucí.

**K určitým proměnám v plnění funkcí rodiny však nepochybně došlo:<sup>1</sup>**

**a) Biologicko-reprodukční funkce** – ačkoli podstata této funkce se nemění (společnost potřebuje stabilní reprodukční základnu, je v jejím zájmu, aby se rodil dostatečný počet dětí), přesto je podle současného trendu ve většině vyspělých zemích dítě často vnímáno jako překážka v profesním růstu a vlastní seberealizaci obou rodičů a v rodinách s nižšími příjmy pak také jako přepych. V České republice se v roce 1999 narodilo nejméně dětí za celé 20. století, ženy se stávají matkami v pozdějším věku než to bylo obvyklé dříve.

**b) Sociálně-ekonomická funkce** – poruchy ekonomické funkce se projevují v hmotném nedostatku rodiny, což v současnosti bývá důsledkem nezaměstnanosti nebo zvyšováním životních nákladů. Nastal také posun ve směru návratu k podobě rodiny, která představuje samostatnou ekonomickou jednotku, tedy rodinnou firmu.

**c) Funkce ochranná** – jestliže před rokem 1989 přejímal u nás tuto funkci zčásti stát, po roce 1990 je rodina znovu na této funkci více zainteresována a očekává se od ní větší spoluúčast na jejím plnění.

**d) Socializačně-výchovná funkce** – ústřední úlohou této funkce zůstává příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života, dnes je však třeba zdůraznit také význam působení mladší generace na starší (např. v zacházení s moderními komunikačními prostředky). Prodlužuje se doba, kdy vedle sebe žijí tři generace, proto vzrůstá i dosah socializačního působení dětí a mládeže na rodiče i prarodiče.

**e) Emocionální funkce** – je funkcí zásadní a nezastupitelnou. Žádná jiná instituce nedokáže vytvořit podobné a tolik potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty, proto podstata a smysl této funkce nemohou být nikdy proměněny. Od 90. let minulého století lze však pozorovat, že přibývá rodin, které tuto funkci (z důvodu rozvodu, dezintegrace, zaneprázdněnosti atd.) plní jen s velkými obtížemi nebo neplní téměř vůbec. Narůstá počet dětí citově deprivovaných nebo i týraných.

---

<sup>1</sup> Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha, Portál, 2008, str. 81-83

### 3.5 Dílčí závěr

Podoba dnešní rodiny se mění, výrazně se liší od pojetí dřívějšího. K charakteristickým znakům dnešní rodiny patří podle Blahoslava Krause demokratizace, izolovanost, zmenšování rodiny, dezintegrace, atomizace, výrazné zatížení rodičů pracovními aktivitami, dvoukariérovost, vysoká rozvodovost a diferencovanost rodiny podle socioekonomické úrovně.

Ve společnosti se začíná prosazovat individualismus – zaměřenost na zájem jednotlivce. Smyslem života mladých lidí se stává práce, budování kariéry a peníze. Základní buňkou společnosti už není rodina, ale jednotlivec.

Trend individualismu proniká i do manželského a rodinného života. Manželství a rodičovství přestávají být univerzálními, jak tomu bylo dříve. Pokud se sňatky vůbec uzavírají, odkládají se do pozdějšího věku a dochází k redukci počtu dětí v rodině.

Moderní individualismus je oproti tradičním společnostem nebývale funkční ve sféře produkce statků. Mladí lidé často budují kariéru, řeší problém slučitelnosti manželství a kariéry. V současné době ve společnosti existují 3 základní typy rodin podle způsobu, jakým tento problém řeší: dvoukariérové rodiny, dvoupříjmové rodiny a rodiny s modelem dvouosobní kariéry.

Koncept druhé demografické tranzice spojuje změny v rodinném chování právě s hlubokou kulturní proměnou směrem k individualizaci hodnot, pluralitě životních stylů. Dochází k poklesu sňatečnosti, reprodukce, odkládání sňatků do vyššího věku. Rodina se začala častěji rozpadat rozvodem a reorganizovat opakovaným manželstvím.

Ve společnosti se objevují alternativní formy soužití – singles, nesezdaná soužití, rodiny s jedním rodičem, nevlastní rodiny a rodiny homosexuálních partnerů.

Pro současnou rodinu je charakteristická proměna rolí mužů a žen a změny ve funkcích rodiny. Muži se stále více angažují v péči o malé dítě, práci v domácnosti, naopak ženy zase v hospodářském zajišťování rodiny, společenských vztazích a organizování volného času. Autoritativní rozhodování rodičů je nahrazeno diskusí, vztah mezi rodiči a dětmi se rozvíjí v rovině přátelství.

Nároky a požadavky na rodinu stále vzrůstají, rodina své funkce plní nedostatečně. Na druhé straně posílil význam rodiny jako útočiště před veřejným světem. Nadále však platí, že rodina je nenahraditelnou institucí. Často vystupuje jako jediný opěrný bod, kam se člověk může uchýlit.

## 4. „*Krise rodiny*“ nebo její institucionální proměny

### 4.1 Rodina jako sociální instituce

Na celém světě společnost trpí celou řadou sociálních problémů. Vzrůstá kriminalita dospělých i dětí, snižuje se úroveň vzdělání, přibývá fyzického a sexuálního násilí na dětech, rozvodů, incestů, aktivity gangů s plundrováním, brutality a vražd. Mezilidské vztahy se zdají být čím dál horší. Obracíme své pohoršení a zděšení ke společnosti, kterou viníme a od ní očekáváme nápravu.

Mnoho peněz se utrací na získání alarmujících čísel o kriminalitě dospělých a mládeže, sexuálních násilnostech na dětech a dalších civilizačních chorobách společnosti. Méně peněz jde na prevenci, která je nedostatečná.

Společnost je tvořena jednotlivci. My všichni jsme „*společnost*“. Jestliže chceme žít ve společnosti bez všech negativních jevů, musíme se postarat o zdravou populaci. Staré rčení „*Základem zdravé společnosti je zdravá rodina*“ stále platí, ale není většinou bráno vážně. Občas se sice ozvou hlasy o úpadku rodiny a morálky, ale to vše je spíše předmětem statistik a konverzace, než snahou o nápravu.

V této souvislosti je zapotřebí připomenout právě význam rodičů. Ti mají do velké míry moc i možnost utvářet budoucí generace. A to jak geneticky, tak i svým výchovným vlivem.<sup>1</sup>

Přes všechny problémy, kterými rodina ve svém historickém vývoji prošla, zůstává i dnes nepostradatelnou a těžko nahraditelnou institucí i pro dospělého člověka, natož pro dítě. Je nezastupitelná při předávání hodnot z generace na generaci, funguje jako nejvýznamnější socializační činitel. Stojí na počátku rozvoje osobnosti a má možnost ho v rozhodující fázi ovlivňovat.<sup>2</sup>

### 4.2 Proměny rodinných hodnot

Největší význam má rodina pro výchovu dětí. Je nesmírně důležité, jaký směr dítěti rodina dá, jak utváří jeho náhled na život, jak jej tvaruje a přizpůsobuje podmínkám ve společnosti tak, aby se z dítěte stal kvalitní člověk.

---

<sup>1</sup> Rheinwaldová, E. *Rodičovství není pro každého*. 1. vyd., Praha, Motto, 1993. str 7-18

<sup>2</sup> Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha, Portál, 2008, str. 79

Pro správnou výchovu dětí není ani tak důležité konkrétní rodinné uspořádání jako emocionální ovzduší v rodině. Rodiče, kteří mají autoritu a umí stanovit pevné hranice s láskou a starostlivostí, mají větší úspěch než přísní, autoritářští rodiče či rodiče povolní a ústupní.

Úspěšná výchova dětí je jedním z hlavních cílů rodiny, ale také zdrojem největších rodinných problémů. Důležité je, že rodina funguje jako „normální rodina“ ať už má nějaké své zvláštnosti, protože se jedná o rodinu nevlastní, adoptivní či neúplnou.

### **Správně fungující rodina**

Správně fungující rodiny se nevyznačují něčím, co dělají nebo nedělají, ale tím, jak za každých okolností udržují v rovnováze individualitu a samostatnost svých členů a jejich sounáležitost s celkem a vzájemnou závislost.

Správně fungující rodina není hierarchická, byrokratická či plná násilí. Rodiče nevyžadují respekt, pouze respektu děti učí. Děti se učí klást otázky a nepodřizovat se autoritě bez přemýšlení. Učí se, že mohou říkat ne, že mohou ostatním naslouchat a samy budou vyslechnuty, že mohou respektovat ostatní, kteří zase respektují je. Děti se učí vcítění a lásce k sobě i k ostatním.

Správně fungující rodina pomáhá dětem vytvořit si vlastní smysl pro disciplínu, díky němuž pak i tváří v tvář nepřízni života či tlaku společnosti nepřestávají věřit sobě a svým možnostem. Zdá se, že na rodinném uspořádání záleží méně než na tom, jak se v něm rozhodneme chovat.<sup>1</sup>

Současná rodina je však v těžké situaci. K fenoménům dnešní společnosti patří bohužel také závislost na televizi, počítači, alkoholu, drogách či hracích automatech. Ačkoliv rodina sama prochází historickou proměnou a hledá své místo, musí být zároveň institucí, která rodinu tmelí a pomáhá jednotlivcům vyrovnat se s historickými, společenskými a kulturními změnami.

### **Příčiny krizí v rodině**

Rodina se často dostává do jisté izolovanosti a žije v určitém uzavření před vnější společností, což je důsledek nejen sílící tendence odděleného života jednotlivých

---

<sup>1</sup> Colorosová, B. *Krizové situace v rodině*. Praha, Ikar, 2008, str. 195-196

generací, ale také obecné tendence uniknout záplavě podnětů dnešního přetechnizovaného a medializovaného života do pomyslného klidu rodiny.

Děti se stále aktivněji podílejí na organizaci rodinného života, vztah mezi rodiči a dětmi je více partnerský. Pokles autority rodičů však neznamená, že by ztratil na významu. Přítomnost obou rodičů, kteří se ve svých rolích doplňují, je pro děti nenahraditelná. Oba rodiče se stávají představiteli možného partnerského vztahu, který dítě od první chvíle svého života sleduje a na kterém se samo učí, jak takový vztah vypadá a jaká jsou pravidla jeho fungování.

Téměř ve všech rodinách ubývá chvil, kdy se celá rodina schází pohromadě za účelem sdělit si své zážitky, radosti a starosti a hledat cesty vzájemné pomoci a spolupráce. Naopak přibývá rodin, v nichž se jednotliví členové jen potkávají, korespondují spolu, případně vůbec přestávají komunikovat.

Na životním stylu rodin se silně podepisuje výrazné zatížení rodičů pracovními aktivitami. Důsledkem je vyčerpání, málo času na relaxaci a na chvíle prožité s dětmi. To bývá často kompenzováno nadměrným přísunem materiálních prostředků s vysokým kapesným. To se pochopitelně promítne do hodnotového systému a charakterových vlastností dětí a v konečném důsledku to může přispívat i k jejich deviantnímu chování.

Velmi často slyšíme názor, že dítě nemusí vyrůstat v úplné rodině. Je sice pravda, že společenské stigma plynoucí z rozvodu rodičů již dnes nepůsobí, to však neznamená, že rozvod ztrácí svůj psychologický význam jako faktor ovlivňující duševní zdraví dítěte a jeho osobnostní rozvoj. Chronický stres spojený s „*bojem*“ rodičů vede někdy až k úzkostným stavům dítěte, které si může klást rozvod za vinu, případně i k jeho různým psychickým poruchám. Důsledky této krize si dítě často nese do dalšího života (obtížná identifikace s rolí dospělého muže či ženy, problémy s hledáním partnera, nestálost, promiskuita, nezřídká i různé sociální i psychické deviace).

Velký počet rozvodů znamená i to, že partneri uzavírají nová manželství a pokud ani ona nefungují, rodiče se často „*střídají*“. To opět nejvíc dopadá na děti.

Zanedbatelná není ani sílící diferencovanost rodin podle socioekonomické úrovně. Tato skutečnost se velmi negativně projevuje v celém socializačním procesu. Důsledkem například je, že děti ze sociálně slabých rodin se mohou stát terčem šikanování. V takových rodinách se také častěji objevuje i deviantní chování. Do složité situace se přitom dostávají především mladé rodiny s dětmi.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha, Portál, 2008, str.86-86

### 4.3 Problematika výchovy

V některých případech může být rodina zdrojem negativních dopadů na chování dětí a mladistvých. Jde o případy, kdy jsou rodiče nezkušení, nevyzrálí, psychicky nemocní a podobně.

*Oldřich Matoušek*<sup>1</sup> rozlišuje *rodiny funkční (harmonické)* a *rodiny dysfunkční (klinické)*. Pro jejich posouzení je nutné soustředit se na hlavní funkce rodiny, jimiž jsou výchova dětí (na místě prvním) a potom uspokojování potřeb dospělých členů rodiny.

Ve *funkčních rodinách* se očekává dobré za dobré. Členové na sebe berou ohledy a respektují se. V rodině existuje rovnováha mezi potřebou soukromí a potřebou sdílení. Charakteristická je aliance mezi rodiči, jasná hierarchie a odpovědnost. Každý mluví sám za sebe. Promluvy jsou jasné, přímé, adresované. Komunikace je živá, aktivní. Je v ní hodně dialogů, které plynule přecházejí. Rodina je otevřená pro nové myšlenky a nové řešení problémů. V komunikaci je hodně humoru. Sociální i jiná reakce je rodinou interpretována nezkresleně, je zpracována pod vlivem rodinných tradic, které rodinu hodnotově orientují.

Naopak ve vztazích *dysfunkčních (klinických) rodin* je atmosféra nedůvěry, očekávání nepříjemností. Potřeby a přání členů rodiny jsou často přijímány jako nepřijatelné, neoprávněné a jsou odmítány. Běžnými jsou ostré mocenské boje, jež někdy vedou k rozdělení rodiny na dva tábory. Role v klinických rodinách jsou nejasné, neurčité, bez odpovědnosti. V komunikaci dysfunkčních rodin je mnoho protimluvů, nedorozumění, zmatků, neurčitostí. Je v ní vysoká stereotypie, rodina se drží zaběhnutých způsobů komunikace, neodvažuje se hledat nové způsoby. Komunikace v dysfunkční rodině jsou typické sekvencemi promluva – ticho – mluva – ticho. Dysfunkční rodiny se často dostávají do odborné péče díky svým problémům, bývá pozorováno nápadně mnoho negativních emočních projevů.

Až dvě třetiny českých dětí znají z vlastní zkušenosti, jak vypadá v jejich rodinách násilné nebo agresivní chování jejich rodičů. To, co děti vidí nebo zažijí v rodinách se projevuje následně i v jejich vlastním chování a později ve vlastních partnerských vztazích. Klíčové je, zda hádka rodičů je konstruktivní a vede nakonec k dohodě, nebo zda se jedná o hádku vedoucí k nedohodě, která prosazuje jeden pohled za každou cenu.

---

<sup>1</sup> Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha, SLON, 1997. 2003, str.132-134

To, co vidí u nejbližších osob, berou děti v době, kdy se utváří jejich osobnost jako určitou povolenou normu chování.

Podle Linky bezpečí roste počet dětí, které volají o radu či pomoc právě kvůli závažným problémům jako je týrání, zneužívání, násilí a vztahové problémy v rodině. Zvláště závažné a trvalé dopady na psychiku dětí má výskyt násilí v rodině, kdy jeden partner udržuje svoji nadvládu pomocí psychického teroru a fyzického násilí.

Vliv zažitého či viděného zejména fyzického násilí mezi rodiči devastuje dětskou psychiku. Násilí se u řady těchto dětí stávají přijatelným chováním, které má efekt – partner poslouchá, cíle je dosaženo. Být v dětství svědkem násilí mezi rodiči se může u dítěte projevit poruchami chování, násilným chováním ve škole, následně ve vlastní rodině, nebo pasivním snášením násilí a hrubostí od partnera.

Dítě nasává vše kolem, dělá závěry jaké chování se osvědčilo a jaké ne, s celoživotními důsledky. Vedle zkušeností z rodiny má na děti vliv i násilí a brutalita v médiích, v některých moderních pohádkách, internetových hrách a podobně.

Psychologové upozorňují, že obecně ve společnosti se projevuje určitý snížený práh citlivosti k násilí. I mezi dospělými se mohou objevit názory, že i agresivní člen rodiny vůči zbylým členům domácnosti může být pro dítě „*zdrojem bezpečí*“. V praxi je to ale naopak, násilný partner je spíše zdrojem velkých dětských traumat a následných výchovných problémů.

Děti, které vyrůstají v dysfunkční rodině se často potýkají s následky po celý život, mají dopad na jejich budoucnost. Nelehkým úkolem celé společnosti je minimalizovat patologické chování rodičů a zanedbávání dítěte. Abychom byli úspěšní, musí se do řešení této problematiky zapojit každý z nás. Je zapotřebí nebýt lhostejní ke svému okolí a všimnout si i náznaků, které by mohly souviset s možným týráním dítěte, jeho sexuálním zneužíváním, případně sociální deprivací.

Základní klinickou metodou je ***návštěva v rodině***. Tato metoda se prosazuje dost obtížně a pomalu oproti převládajícímu způsobu kontaktů s rodinou pouze na půdě odborných zařízení. Zkoumání rodiny v jejich přirozeném prostředí má však nezastupitelný význam. Při zkoumání rodiny v jejich běžném, každodenním prostředí nedochází k přehlédnutí aspektů chování, které jsou spojeny s denní rutinou, s běžnými interakcemi v rodině

***Prvním výrazným propagátorem*** metody návštěv v rodině byl u nás ***Oldřich Matoušek***. Podle něj je *smyslem návštěv v rodině především sblížit se s rodinou*, což je

předpoklad jejího poznání. Lze také získat přirozený hlubší vhled do rodinného života. Návštěva přinese spoustu nových údajů o rodině nezjistitelných jinou cestou. Jistá nechť k odkrývání soukromého je zcela normálním jevem a nebereme ji osobně. Naopak rodina, jež se bez všech zábran hned otevírá, může být mnohem narušenější než rodina, které je zpočátku rezervovaná.<sup>1</sup>

Obecným trendem studia rodin je přesun zájmu od výzkumu problémových rodin k výzkumu zdravého rodinného fungování. Tento novější pohled poskytuje cenné podněty jak pro prevenci rodinných problémů, tak pro případnou intervenci.<sup>2</sup>

#### 4.4 Budoucnost rodiny

Jakou naději na úspěch můžeme mít při pokusu o předpověď dalšího vývoje útvaru tak složitého, iracionálního a křehkého, jako je lidská rodina? Zjevně malou, pramalou. A přece o to pořád usilujeme.

Na laické úrovni mají předpovědi většinou podobu chmurných věštek zániku rodiny podobně jako nářky nad tím, že nastupující generace mladých lidí zdaleka nedosahuje kvalit dosud obvyklých. Pro sociologa je tato morální panika pouze výrazem toho, že lidem pořád na rodině záleží a pociťují úzkost, aby jejich děti o ni nepřišly.

Pokud jde o *stálost rodinného svazku*, shodují se historičtí demografové a historikové rodiny, je *s jistým kolísáním stejná*. Pravděpodobnost, že děti budou vychovávány úplným párem rodičů, kteří je zplodili, nebyla nikdy výrazně větší ani menší.

Neznamená to však, že rodina je jakýsi nehybný monolit, který ční bez pohnutí v proudu času. Za dokonáný fakt můžeme považovat prakticky *naprosté opuštění tradiční cesty k manželství a rodičovství*. Ta sledovala asi takovou posloupnost: nejprve se mladí lidé seznámili, poznali a došli k rozhodnutí, že jsou pro sebe ti praví. Často to dávali veřejně najevo i tím, že se formálně zasnoubili. Pak se brali a začali spolu sexuálně žít, případně pravidelně sexuálně žít. Po svatbě manželka otěhotněla, z manželů se stali rodiče a z páru rodina. Tato v křesťanské tradici založená představa zdravého vstupu do manželského života byla postupně opouštěna větším a větším podílem párů.

---

<sup>1</sup> Sobotková, I. Psychologie rodiny. 2. vyd. Praha, Portál, 2007, str. 129-131

<sup>2</sup> Sobotková, I. Psychologie rodiny. 2. vyd. Praha, Portál, 2007, str. 199



Pro současnou situaci je charakteristické, že se zcela rozpadl monopol manželství na legitimaci sexuálního styku. Nerozpadl se však monopol manželství na legitimaci rodičovství. Feministické úvahy o právu ženy na svobodné mateřství byly v diskusi překonány rozumným argumentem práva dítěte na oba rodiče.

Asi polovina prvních dětí je u nás počata před manželstvím a těhotná nevěsta se z výjimky stává pravidlem. Je to vesměs regulární cesta k založení rodiny. Lze to formulovat také opačně: nečekáme-li dítě, proč se brát? Je tedy zřejmé, že základním určovatelem osudu rodinného chování bude sama nastupující generace.<sup>1</sup>

Podle řady sociologických průzkumů z posledních let se zdá, že *rodina v nových společenských podmínkách netratila nic na svém významu*. Stále je u velké části populace pocíťována potřeba bezpečného světa rodiny. Dominantní hodnotou rodiny je citový vztah. Rodina založená na manželství je u nás stále jednoznačně dominantní formou rodinného uspořádání.

**J. Alan** uvádí čtyři možné vývojové modely budoucnosti rodiny: industrializační, biosociální, hodnotový a sociologický.<sup>2</sup>

Podle industrializačního modelu nebude existovat dominantní forma rodinného soužití, ale převládne směsice forem s volným pohybem a přechody z jedné do druhé.

Biosociální model jednak předpokládá vymizení nukleární rodiny a kromě toho si klade otázku, co se stane s institucí manželství, když bude možné rodit bez rodičů.

Hodnotový model je založen na vývoji dominantního typu rodinného systému – od patriarchálního typu až k modelu manželské autonomie.

Sociologický model budoucnosti rodiny předkládá dvě varianty: „*pospolitostní*“ a „*institucionalistickou*“ a na ně navazující přístupy – konzervativní – kladoucí důraz na prvky a hodnoty tradiční rodiny a na hodnotu dítěte a – modernistický – který sice obsahuje nejrůznější formy soužití v komunách, avšak na druhé straně považuje za základní jednotku budoucnosti nezávislého a „*svobodného*“ jedince a jeho individuální život.

Nároky, které jsou dnes kladeny na jedince v oblasti somatické, rozumové, emocionální i sociální, spolu s požadavky společnosti vytvářejí specifické prostředí pro

<sup>1</sup> Možný, I. *Moderní rodina mýty a skutečnosti*. 1. vyd. Brno, Blok, 1990, str. 148-159

<sup>2</sup> Kraus, B., Poláčková V., et al. *Člověk, prostředí výchova*. Brno, Paido, 2001, str. 84

vývoj a výchovu mladé generace. Zvyšuje se tak potřeba existence harmonických rodinných vztahů a uspokojujících sociálních vzorců, které budou předávány dalším generacím. Jedinečnost rodinného prostředí a rodinné výchovy je nesporná a potěšující je skutečnost, že si je této zodpovědnosti vědoma většina současných mladých rodičů.

Na druhé straně se objevují návrhy nových koncepcí rodinných svazků, například možnost legalizace manželství homosexuálních osob. Jaké dopady by taková opatření měla na budoucí rodinu, nelze dostatečně odhadnout. S ohledem na výchovnou funkci rodiny by bylo však lépe se některým experimentům v oblasti rodinného života raději vyhnout.<sup>1</sup>

Zdá se, že stojíme na křižovatce. Nikdo z nás dnes nemůže s jistotou říci, jestli budoucnost přinese další změny rodinných struktur, zda citová a sexuální sféra bude i nadále častěji poznamenána násilím. Jisté však je, že problémy nevyřešíme obrácením se do minulosti. Pravděpodobně nejlepším řešením by bylo, kdybychom spojili individuální svobodu v osobním životě s potřebou vytvořit trvalé a pevné manželské a partnerské svazky, které by byly adekvátním prostředím pro výchovu dětí.

#### **4.5 Dílčí závěr**

Společnost je tvořena jednotlivci, jednatel je utvářen především rodinou. Rodina je pro člověka nenahraditelnou institucí i přesto, že prošla a prochází změnami. Je nejvýznamnějším socializačním činitelem, nezastupitelná při předávání hodnot z generace na generaci. Jestliže chceme žít ve zdravé společnosti bez negativních jevů, musíme se postarat o zdravou populaci.

Pro úspěšnou výchovu dětí není tolik důležité konkrétní rodinné uspořádání jako emocionální ovzduší v rodině. Důležité je, aby rodina jako normální fungovala i přes svoje zvláštnosti, kterými může být rodina nevlastní, adoptivní či neúplná.

Rodina se v současné době potýká se spoustou negativních jevů, mezi ně patří například závislost na počítači, alkoholu, drogách, hracích automatech. Na životním stylu rodin se podepisuje výrazné zatížení rodičů pracovními aktivitami, málo času prožitého s dětmi a následné kompenzování vysokým kapesným a nadměrným přísunem

---

<sup>1</sup> Kraus, B., Poláčková V., et al. *Člověk, prostředí výchova*. Brno, Paido, 2001, str. 84-85

materiálních prostředků. To samozřejmě vede k posunu hodnotového systému a může to přispívat i deviantnímu chování.

Nezanedbatelná není v současné době ani sílící diferencovanost rodin podle socioekonomické úrovně. Mnoho domácností má finanční problémy, neúměrně se zadluží a hrozí tak i sociální vyloučení. Tato skutečnost má největší dopady na děti, děti ze sociálně slabých rodiny se mohou stát i terčem šikanování.

Podle fungování rozlišujeme rodiny funkční a rodiny dysfunkční. Děti z dysfunkčních rodin se s následky potýkají celý život. Je třeba říci, že tyto negativní jevy s sebou přináší doba. Ve společnosti obecně se projevuje určitý snížený práh citlivosti k násilí. Je proto zapotřebí nebýt lhostejní ke svému okolí a zachytit signály, které by mohly souviset s možným týráním dítětem, případně jeho sociální deprivací. Velkým přínosem pro odhalení narušených rodin může být návštěva sociálního pracovníka přímo v rodině.

Předpověď dalšího vývoje rodiny je nejasná, přesto o ni stále usilujeme. To, zdá se, znamená, že lidem na rodině stále záleží a pociťují úzkost, že by o ni jejich děti měly přijít. Podle J. Alana jsou možné čtyři vývojové modely budoucnosti rodiny: model industrializační, biosociální, hodnotový a sociologický.

V dnešní době jsou na jedince kladeny vysoké nároky, což s sebou přináší potřebu harmonických rodinných vztahů. Je potěšující, že většina mladých rodičů si tuto skutečnost uvědomuje.

Rodina byla, je a bude nezastupitelnou sociální institucí, základním kamenem společnosti. Je nepochybné, že na pozadí společenských změn došlo i proměně rodiny, avšak její místo v životě každého z nás zůstává nezpochybnitelné a jedinečné.

## Závěr

Rodina prošla v čase velkými proměnami, které jsou způsobeny složitým komplexem jednotlivých faktorů, na které lze nahlížet z mnoha úhlů. Změny v pojetí, struktuře, funkcích rodiny souvisí se změnami sociálními, ekonomickými i kulturními. Přesto však zůstává po řadu tisíciletí něco důležitého – potřeba rodiny, jejího citového zázemí. Rodina je primární socializační jednotkou, se kterou se člověk ve svém životě setkává, provází jej ve všech fázích života.

„*Tradiční*“ rodina představovala pro předindustriální společnost velice funkční a efektivní prvek. Základem tradičního myšlení bylo nadřazování celku nad jedince. Tradiční člověk se podřizoval autoritě, požadavky společnosti nadřazoval nad své osobní touhy. Rodina byla postavena na ekonomickém základu, byla samostatnou jednotkou, zárukou přežití. Tradičními funkcemi rodiny bylo zejména společné bydlení, vedoucí postavení muže v rodině, silná reprodukční funkce rodiny a přesné vymezení rolí a nezastupitelnost v nich.

Pod vlivem podmínek zejména sociálních, ekonomických a kulturních docházelo postupně k proměnám ve struktuře rodiny, jejích funkcích, měnily se vztahy mezi samotnými partnery, jednotlivými generacemi. Řadu funkcí rodiny postupně převzal stát.

V současné době mají tyto změny výrazný charakter. Pojetí současné rodiny charakterizuje zaměřenost na zájem jednotlivce – individualismus, důraz na úspěch a materiální hodnoty, stírání specifičnosti mužské a ženské role v rodině. Zásadně se změnil i vztah rodič – dítě. Dítě se stává rodiči partnerem, výchova se přesunula směrem od adaptace dítěte na sociální řád k rozvoji individuálních schopností. Cílem výchovy dnes je jedinec úspěšný, nikoliv adaptovaný.

K celospolečenským problémům patří především nízká stabilita rodiny, nízká reprodukce, sňatečnost, zvyšující se počty dětí narozených mimo manželství. Nastala doba různorodých rodinných forem. Rodinu současnosti není možné popsat jako „*modelovou rodinu*“ tak, jak tomu bylo u rodiny tradiční a moderní.

Rodina současnosti má v některých případech negativní dopady na výchovu dětí. Jedná se o případy, kdy jsou rodiče nezkušení, nevyzrálí. Děti, vyrůstající v dysfunkční rodině, se potýkají s následky po celý život. Proto je minimalizace zanedbávání dítěte a patologického chování rodičů nelehkým úkolem celé společnosti. Každý z nás by se

měl do této problematiky zapojit tím, že bude pozorovat své okolí a nebude lhostejný k náznakům možného týrání dětí, sexuálního zneužívání a sociální deprivace.

V poslední době slyšíme často o „*krizi rodiny*“, o tom, že rodina se hroutí. Toto tvrzení je odůvodňováno nepříznivými demografickými ukazateli, zejména nestabilitou rodiny, sníženou reprodukcí a zvyšujícími se počty dětí narozených mimo manželství. Podle některých názorů bychom měli obnovit mravní smysl rodinného života, navrátit se k tradiční rodině.

Vedle těchto tvrzení se ve společnosti objevují stanoviska, že rodina se nehroučí, pouze nabývá nových podob, že v nových společenských podmínkách neztratila nic na svém významu. U velké části populace je stále pocíťována potřeba bezpečí rodiny, dominantní hodnotou rodiny je citový vztah.

Domnívám se, že návrat k tradiční rodině již není možný. Některé změny, které způsobily současnou proměnu forem manželství a rodiny jsou nevratné. Současné trendy v české rodině – stejně jako trendy v jiných oblastech života jsou posunem ke standardům moderní společnosti. Dle mého názoru rodina není v krizi, vývoj rodiny je logickou součástí vývoje celé společnosti. Je třeba se se současnými trendy vyrovnat. Je jen na nás, jestli budeme žít podle svého individuálního cítění nebo jestli podlehneme době komerce a konzumu.

Je jisté, že celá populace nemá názory na oblast manželství a rodiny jednotně uspořádané. V názorech se od sebe odlišují zejména různé věkové skupiny. Na jedné straně nacházíme podporu „*tradičních*“ norem a společenských vazeb, na druhé straně hodnot spojovaných s „*moderní*“ společností.

Jsem toho názoru, že přestože by se mohlo zdát, že instituce rodiny se blíží ke svému zániku, že tomu tak není. Existence rodiny je v tomto náročném světě důležitá. Výzkumy v České republice ukazují, že mezi mladými má manželství poměrně vysoký kredit. Založit rodinu je dnes cílem asi 80% Čechů. S rostoucími nároky společnosti roste potřeba citového zázemí, harmonických rodinných vztahů, proto bude mít rodina ve společnosti vždy své pevné místo. Jen rodina může přispět k mravnímu a hodnotovému obrození člověka.

Předpověď dalšího vývoje rodiny je nejasná.. Jisté je jen to, že další osud rodiny bude kopírovat další směřování celé společnosti.

## Resumé

Bakalářská práce je rozdělena do čtyř samostatných kapitol.

První kapitola „*Rodina jako socializační a výchovná instituce*“ vymezuje základní pojmy týkající se dané problematiky. V jednotlivých kapitolách se zabývá problematikou rodiny z pohledu různých vědních disciplín, funkcemi rodiny a výchovou dětí.

Druhá kapitola „*Tradiční rodina versus (post)moderní rodina*“ je věnována jednotlivým fázím historického vývoje rodiny od rodiny tradiční k rodině současné. Popisuje stručně vývoj lidské společnosti, naznačuje, jaké místo a funkce měla rodina v konkrétních podmínkách historického vývoje. Smyslem této kapitoly je srovnání rodiny tradiční, moderní a postmoderní v základních aspektech, které plní rodina jak směrem k jednotlivci, tak ke společnosti.

Třetí kapitola „*Nové trendy v rodině*“ popisuje základní a charakteristické znaky současného pojetí manželství a rodiny, kterými jsou individualismus, snížená stabilita rodiny, přibývající alternativy klasického rodinného soužití, nízká sňatečnost a reprodukce, odsouvání mateřství do vyššího věku. Tato kapitola se zabývá také proměnami uspořádání vztahů, rolí v rodině a v neposlední řadě změnami ve funkcích rodiny.

Čtvrtá kapitola „*Krise rodiny nebo její institucionální proměny*“ hledá odpověď na otázku, zda je skutečně rodina v krizi, zda má naději na pokračování, byť v jiné, změněné formě nebo zda hrozí její zánik. Tato kapitola představuje rodinu jako nenahraditelnou základní sociální instituci, zabývá se negativními jevy, se kterými se dnešní rodina potýká a snaží se nastítnit budoucnost rodiny.

## **Anotace**

Práce na téma „Proměny současné rodiny“ se věnuje instituci rodiny, jejím funkcím a přeměnám z hlediska vývoje. Téma rodiny má celospolečenský význam, neboť rodina odráží změny, které probíhají v celé společnosti.

Tato práce řeší v současné době často ve společnosti diskutovanou problematiku tzv. „krize rodiny“ a případnou budoucnost této základní společenské instituce.

**Klíčová slova:** rodina, funkce rodiny, výchova dětí, manželství, vývoj rodiny, proměny rodiny, budoucnost rodiny, tradiční rodina, moderní rodina, rozvodovost, porodnost

## **Annotation**

Bachelor thesis on the theme "Transformations of contemporary family" deals with institution of family, its functions and transformations in terms of development. The theme of the family is socially important, as the family reflects the changes taking place in society as a whole.

This thesis deals with the currently often discussed problems of so-called "family crisis" and the possible future of this fundamental social institution.

**Key words:** family, family functions, children education, marriage, family development, family transformations, family future, traditional family, modern family, divorce rate, natality

## Seznam použité literatury:

### Právní předpisy:

1. *Zákon o rodině* č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů
2. *Zákon o registrovaném partnerství* č. 115/2006 Sb.
3. Ministerstvo práce a sociálních věcí, *Národní zpráva o rodině*. Praha. 2004.

### Knihy:

1. Colorosová, B. *Krizové situace v rodině*. Praha: Ikar, 2008. ISBN 978-80-249-1027-7
2. Fialová, L., Hamplová, D., et al. *Představy mladých o manželství a rodičovství*. Praha: SLON, 2000. ISBN 80-85850-87-7
3. Kraus, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3
4. Kraus, B.; Poláčková, V., et al. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2
5. Lipovetský, G. *Třetí žena*. I. vyd. Praha: Prostor, 2000. ISBN 80-7260-030-3
6. Mareš, P., Potočný, T. *Modernizace a česká rodina*. Brno: Barrister & Principál, 2003. ISBN 80-86598-61-6
7. Maříková, H. *Proměny současné rodiny*. Praha: SLON, 2000, ISBN 80-858-50-93-1
8. Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON, 1997, 2003. ISBN 80-86429-19-9
9. Možný, I. *Česká společnost: Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. 1. vyd., Praha: Portál, 2002.
10. Možný, I. *Moderní rodina, mýty a skutečnosti*. 1. vyd., Brno: Blok, 1990. ISBN 80-7029-018-8.
11. Možný, I. *Rodina a společnost*. Praha: SLON, 2006. ISBN 80-86429-58-7
12. Pfeffer, S. *Rozvíjíme emoce dětí*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-764-7
13. Plaňava, I. *Jak se (ne)rozvádět*. Praha: GRADA Publishing, 1994. ISBN 80-7169-129-1
14. Rabušic, L. *Kde ty všechny děti jsou?* Praha: SLON, 2001. ISBN 80-86429-01-6
15. Rheinwaldová, E. *Rodičovství není pro každého*. 1. vyd. Praha: Motto, 1993. ISBN 80-901338-3



16. Schaefferová, E. *Co je rodina?* 1. vyd., Praha: Návrat domů, 1995. ISBN 80-85495-41-4.
17. Sobotková, I. *Psychologie rodiny*. 2. vyd., Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.
18. Sullerotová, E. *Krize rodiny*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-647-3.
19. Utrio, K. *Dcery Eviny*. Havlíčkův Brod: Hejkal, 1994. ISBN 80-901646-0-9
20. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996.

**Internetové zdroje:**

1. *Český statistický úřad* [online]. c2009 [cit. 2011-01-17].  
Dostupné z WWW: <[www.czso.cz](http://www.czso.cz)>.